

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: ΜΕΘΟΔΟΙ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ»

Διαστάσεις της γονιμότητας και οικονομική κρίση: η περίπτωση
επιλεγμένων ευρωπαϊκών χωρών

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Βασίλειος Βασιλείου

Αθήνα, 2018

Τριμελής Επιτροπή:

Χρήστος Μπάγκαβος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Αικατερίνη Μιχαλοπούλου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Μαρία Συμεωνάκη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Βασίλειος Βασιλείου, 2018.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Στη μνήμη της γιαγιάς μου

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Χρήστο Μπάγκαβο για την πολύτιμη βοήθεια και την καθοδήγησή του καθ' όλη την διάρκεια της εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας. Επίσης, θέλω να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, τους φίλους μου και τους συμφοιτητές μου για τη στήριξη και την ηθική συμπαράστασή τους.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΙΝΑΚΕΣ.....	6
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ.....	6
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	8
ABSTRACT.....	9
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	10
2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ-ΔΕΔΟΜΕΝΑ.....	10
2.1 Ανάλυση βάσης δεδομένων.....	10
2.2 Τρόπος υπολογισμού δεδομένων.....	11
2.3 Περιορισμοί.....	14
3. ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑ.....	14
3.1 Ιστορική αναδρομή της γονιμότητας στην Ευρώπη.....	14
3.2 Η έννοια της γονιμότητας.....	15
3.3 Μέτρηση της γονιμότητας.....	18
3.4 Παράγοντες που επηρεάζουν τη γονιμότητα.....	21
4. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΕΙ ΤΗ ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑ.....	23
4.1 Θεωρίες για την επίδραση των οικονομικών παραγόντων στη γονιμότητα.....	23
4.2 Η μεγάλη οικονομική κρίση του 2007.....	24
4.3 Η επιρροή της οικονομικής κρίσης στη γονιμότητα.....	26
5. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.....	29
5.1 Δείκτης ολικής γονιμότητας.....	29
5.2 Ποσοστά γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα.....	35
5.3 Μέση ηλικία τεκνοποίησης.....	42
5.4 Συγκριτικά αποτελέσματα.....	47
6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	50
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	53

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1. Μέση ηλικία τεκνοποίησης για την περίοδο 2007-2015 ανά χώρα	47
Πίνακας 2. Μέση ηλικία τεκνοποίησης για τα έτη 2007 και 2015 ανά χώρα και ποσοστό μεταβολής	47
Πίνακας 3. Δείκτης ολικής γονιμότητας για την περίοδο 2007-2015 ανά χώρα	48
Πίνακας 4. Ποσοστά γονιμότητας για την ηλικιακή ομάδα των 20-29 ετών για την περίοδο 2007-2015 ανά χώρα	49
Πίνακας 5. Ποσοστά γονιμότητας για την ηλικιακή ομάδα των 30-39 ετών για την περίοδο 2007-2015 ανά χώρα	49

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

Διάγραμμα 1. Δείκτης ολικής γονιμότητας για την Ελλάδα	30
Διάγραμμα 2. Δείκτης ολικής γονιμότητας για την Ιταλία	30
Διάγραμμα 3. Δείκτης ολικής γονιμότητας για την Ισπανία	31
Διάγραμμα 4. Δείκτης ολικής γονιμότητας για την Πορτογαλία	32
Διάγραμμα 5. Δείκτης ολικής γονιμότητας για τη Γερμανία	32
Διάγραμμα 6. Δείκτης ολικής γονιμότητας για τη Γαλλία	33
Διάγραμμα 7. Δείκτης ολικής γονιμότητας για την Αυστρία	34
Διάγραμμα 8. Δείκτης ολικής γονιμότητας για την Ελβετία	34
Διάγραμμα 9. Δείκτης ολικής γονιμότητας για τη Σουηδία	35
Διάγραμμα 10. Ποσοστά γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα για την Ελλάδα	36
Διάγραμμα 11. Ποσοστά γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα για την Ιταλία	37
Διάγραμμα 12. Ποσοστά γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα για την Ισπανία	37
Διάγραμμα 13. Ποσοστά γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα για τη Γερμανία	38
Διάγραμμα 14. Ποσοστά γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα για την Πορτογαλία	39
Διάγραμμα 15. Ποσοστά γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα για τη Γαλλία	39
Διάγραμμα 16. Ποσοστά γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα για την Αυστρία	40
Διάγραμμα 17. Ποσοστά γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα για την Ελβετία	41
Διάγραμμα 18. Ποσοστά γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα για τη Σουηδία	41

Διάγραμμα 19. Μέση ηλικία τεκνοποίησης για την Ελλάδα	42
Διάγραμμα 20. Μέση ηλικία τεκνοποίησης για την Ιταλία	43
Διάγραμμα 21. Μέση ηλικία τεκνοποίησης για την Ισπανία	43
Διάγραμμα 22. Μέση ηλικία τεκνοποίησης για την Πορτογαλία	44
Διάγραμμα 23. Μέση ηλικία τεκνοποίησης για τη Γερμανία	44
Διάγραμμα 24. Μέση ηλικία τεκνοποίησης για τη Γαλλία	45
Διάγραμμα 25. Μέση ηλικία τεκνοποίησης για την Αυστρία	45
Διάγραμμα 26. Μέση ηλικία τεκνοποίησης για την Ελβετία	46
Διάγραμμα 27. Μέση ηλικία τεκνοποίησης για τη Σουηδία.....	46

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσει τη σχέση μεταξύ οικονομικής κρίσης και γονιμότητας στην Ευρώπη και πιο συγκεκριμένα στην Ελλάδα, την Ιταλία, την Ισπανία, την Πορτογαλία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Αυστρία, την Ελβετία και τη Σουηδία κατά την περίοδο 2007-2015. Η μέθοδος η οποία έχει χρησιμοποιηθεί είναι αυτή της δευτερογενούς ανάλυσης δεδομένων, δηλαδή της επεξεργασίας και ανάλυσης ήδη υπαρχόντων ποσοτικών δεδομένων. Τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν αντλήθηκαν από τη βάση δεδομένων της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας (Eurostat).

Για την εξαγωγή συμπερασμάτων χρησιμοποιήθηκε ο δείκτης ολικής γονιμότητας, τα ποσοστά γονιμότητας ανά ηλικιακές ομάδες, καθώς και η μέση ηλικία τεκνοποίησης. Τα αποτελέσματα αυτής της μελέτης φαίνεται να επιβεβαιώνουν την ύπαρξη αντιστρόφως ανάλογης σχέσης μεταξύ οικονομικής κρίσης και γονιμότητας.

Τα ποσοστά του δείκτη ολικής γονιμότητας φαίνεται επηρεάζονται αρνητικά και να μειώνονται κατά την περίοδο της οικονομικής ύφεσης στις χώρες που αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα. Τα ποσοστά γονιμότητας των νέων δείχνουν να έχουν πτωτική τάση σε όλες τις υπό εξέταση χώρες, ενώ τα ποσοστά της ηλικιακής ομάδας των 30-39 ετών είναι σταθερά στις χώρες του ευρωπαϊκού νότου και αυξάνονται στις υπόλοιπες χώρες. Η μέση ηλικία τεκνοποίησης έχει αυξητική τάση για όλες τις χώρες του δείγματος κατά την περίοδο που μελετήθηκε, όμως η μεταβολή είναι εντονότερη στις χώρες που βρίσκονται αντιμέτωπες με την οικονομική κρίση.

Λέξεις-Κλειδιά:

γονιμότητα, οικονομική κρίση, δείκτης ολικής γονιμότητας, ηλικιακές ομάδες, μέση ηλικία τεκνοποίησης

Dimensions of fertility and economic recession: a case of chosen European countries

Vasileios Vasileiou

Abstract

The main purpose of the present study is to examine the relationship between economic recession and fertility in Europe and specifically in Greece, Italy, Spain, Portugal, Germany, France, Austria, Switzerland and Sweden for the 2007-2015 period. The method used in order to accomplish this is the secondary analysis, which refers to the processing of already existing data. The data used can be found at the electronic data base of Eurostat, the Statistical Office of the European Union.

In order to reach to a conclusion, the total fertility rate was used as well as percentages of fertility by age group and mean age of birth giving. The outcome of this study seems to confirm an inversely proportional relationship between economic recession and fertility.

Total fertility rate seems to be negatively affected during financial recession years in countries that face financial problems. Youth's fertility percentages are shown to drop in all of the examined countries, while the percentages of the 30-39 age group seem constant in southern Europe and increasing in the other countries. The mean age of birth giving is increasing in all of the countries of our sample, but the change is more intense in countries facing economic recession.

Keywords:

fertility, economic recession, total fertility rate, age groups, mean age of birth giving

1. Εισαγωγή

Οι οικονομικές συνθήκες επηρεάζουν τους ανθρώπους και τις κοινωνίες τους τους ποικιλοτρόπως, καθώς η οικονομία παίζει πρωτεύοντα ρόλο στις σύγχρονες κοινωνίες. Η γονιμότητα, και γενικά η αναπαραγωγική συμπεριφορά των ανθρώπων, δε θα μπορούσε να αποτελεί εξαίρεση και να μείνει ανεπηρέαστη από την οικονομική κρίση που παρουσιάστηκε στην παγκόσμια οικονομική σκηνή στα τέλη της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα.

Όπως είναι λογικό, όταν οι άνθρωποι ζουν σε ένα περιβάλλον οικονομικής ανάπτυξης αισθάνονται ασφάλεια, γεγονός που ενθαρρύνει την αναπαραγωγική τους συμπεριφορά και κατ' επέκταση τα ποσοστά γονιμότητας. Αντιθέτως, η αβεβαιότητα που προκαλεί ένα περιβάλλον οικονομικής ύφεσης είναι ανασταλτικός παράγοντας για τη γονιμότητα. Η παρούσα εργασία επιχειρεί να εξακριβώσει εάν αυτός ο συλλογισμός επιβεβαιώνεται στη σύγχρονη Ευρώπη κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης.

Με βάση το γεγονός ότι η γονιμότητα αποτελεί έναν από τους παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση του πληθυσμού μιας χώρας, επηρεάζει συνολικά την κοινωνία και την οικονομία και επηρεάζεται από αυτές. Για όλα τα παραπάνω είναι σημαντικό και χρήσιμο να υπολογιστούν και να αναλυθούν τα ποσοστά γονιμότητας και στη συγκεκριμένη εργασία αυτό θα πραγματοποιηθεί ως προς την οικονομική κρίση που εμφανίστηκε στο προσκήνιο μετά το 2007. Θα γίνει παρουσίαση του Δείκτη ολικής γονιμότητας, των ποσοστών γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα και της μέσης ηλικίας τεκνοποίησης για την Ελλάδα, την Ιταλία, την Ισπανία, την Πορτογαλία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Αυστρία, την Ελβετία και τη Σουηδία κατά την περίοδο 2007-2015.

2. Μεθοδολογία-Δεδομένα

2.1 Ανάλυση βάσης δεδομένων

Μεθοδολογικά, το υπό μελέτη αντικείμενο ερευνάται μέσα από την επισκόπηση της ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας και κυρίως μέσω της δευτερογενούς ανάλυσης στοιχείων τα οποία ελήφθησαν από την ηλεκτρονική βάση δεδομένων της Eurostat. Η Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία (Eurostat) είναι υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που εδρεύει στο Λουξεμβούργο. Κύριο καθήκον της είναι η συλλογή και δημοσίευση στατιστικών στοιχείων που αφορούν σε χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και η προώθηση μεθόδων στατιστικής σε κράτη-μέλη ή υποψήφια μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και κρατών εντός της Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών (EFTA). Οι διάφοροι αντίστοιχοι οργανισμοί του κάθε κράτους που συνεργάζονται με την Eurostat λειτουργούν με βάση το Ευρωπαϊκό Σύστημα Στατιστικής.

Πιο αναλυτικά, για την επιλογή των δεδομένων της παρούσας εργασίας βρεθήκαμε στην ηλεκτρονική βάση δεδομένων της Eurostat, όπου εκεί, ανάμεσα από πολλές κατηγορίες, επιλέχθηκε η κατηγορία Population and social conditions και μετά η υποκατηγορία Demography and migration. Έπειτα, για τις γεννήσεις επιλέχθηκε η κατηγορία Fertility και η υποκατηγορία, Fertility rates by age [demo_frate]. Στη συνέχεια, γίνεται η επιλογή των χωρών για τις οποίες θέλουμε τα δεδομένα και στη συγκεκριμένη περίπτωση οι χώρες που επελέγησαν είναι οι: Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Γαλλία, Γερμανία, Αυστρία, Ελβετία και Σουηδία. Επόμενο βήμα ήταν να επιλέξουμε τις ηλικίες που μας ενδιέφεραν, δηλαδή 15 με 49, οι οποίες είναι εκείνες οι ηλικίες που συναντούμε τη γονιμότητα. Έπειτα, επιλέξαμε τα έτη που μας ενδιέφεραν για τη γονιμότητα, τα οποία είναι από το 2000 έως και το 2015, το οποίο είναι το τελευταίο έτος για το οποίο υπάρχουν στοιχεία. Για την επιλογή των δεδομένων για τον πληθυσμό επιλέξαμε τη κατηγορία Population και στη συνέχεια την υποκατηγορία Population on 1 January by age and sex [demo_pjan] όπου και πάλι επιλέξαμε τις παραπάνω ηλικίες, έτη και χώρες για τις γυναίκες.

2.2 Τρόπος υπολογισμού δεδομένων

Στη συγκεκριμένη εργασία για την επεξεργασία των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το πρόγραμμα επεξεργασίας υπολογιστικών φύλλων Excel στο οποίο και έγινε περαιτέρω επεξεργασία για να καταλήξουμε στα τελικά αποτελέσματα για την γονιμότητα των χωρών, τα οποία αποτυπώθηκαν σε πίνακες και διαγράμματα. Το λογιστικό φύλλο Excel αποτελείται από έναν πίνακα από κελιά (cells), που ονομάζεται φύλλο (sheet). Στα κελιά εμπεριέχονται απλά δεδομένα (τιμές) ή μαθηματικοί τύποι. Οι μαθηματικοί αυτοί τύποι παρέχουν τη δυνατότητα να υπολογιστούν νέες τιμές βάσει των ήδη υπαρχόντων τιμών που έχουν καταχωρηθεί από το χρήστη. Οι τιμές άλλες φορές είναι αριθμοί, άλλες φορές είναι απλό κείμενο, ενώ μπορεί να είναι και ημερομηνίες, μήνες, κλπ. Ένας μαθηματικός τύπος ορίζει έναν υπολογισμό που πρέπει να γίνει ώστε να τοποθετηθεί ένα αποτέλεσμα στο κελί. Αυτός ο τύπος δίνει τιμές σε ένα κελί ή σε ένα εύρος από κελιά, και συνήθως έχει τη μορφή συνάρτησης. Παράδειγμα τέτοιας συνάρτησης αποτελεί η SUM, η οποία χρησιμοποιείται στην παρούσα εργασία και αθροίζει ένα σύνολο κελιών που έχουν επιλεγεί.

Για την επιλογή των συγκεκριμένων 9 χωρών βασικό παράγοντα αποτέλεσε η πρόσφατη οικονομική τους κατάσταση. Έχουν επιλεγθεί οι χώρες του ευρωπαϊκού νότου Πορτογαλία, Ιταλία, Ελλάδα, Ισπανία, τις οποίες πολλοί δυτικοευρωπαίοι οικονομικοί αναλυτές και επενδυτές θεωρούν ως υπαίτιες τις οικονομικής κρίσης στη γηραιά ήπειρο και τις αποκαλούν υποτιμητικά P.I.G.S. (αρκτικόλεξο που προέρχεται από τα αρχικά γράμματα αυτών των χωρών και σημαίνει «γουρούνια»). Αυτές οι χώρες επηρεάστηκαν περισσότερο στην Ευρώπη λόγω της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης που ξέσπασε το 2007 και συνεχίζουν να έχουν πρόβλημα οικονομικής ύφεσης μέχρι σήμερα, άλλες λιγότερο και άλλες περισσότερο. Στον αντίποδα, οι υπόλοιπες χώρες, οι οποίες έχουν επιλεγθεί είναι η Γερμανία, η Γαλλία, η Αυστρία και η Ελβετία, χώρες της δυτικής και κεντρικής Ευρώπης, καθώς και η Σουηδία από τη σκανδιναβική χερσόνησο. Πρόκειται για χώρες με ανεπτυγμένη βαριά βιομηχανία και σημαντικότερες παγκόσμιες εξαγωγές. Η πρόσφατη οικονομική κρίση δε δημιούργησε τόσο έντονα προβλήματα σε αυτές τις χώρες, οι οποίες αναπτύσσονται συνεχώς.

Για να καταλήξουμε στα αποτελέσματα της γονιμότητας για κάθε χώρα, αρχικά, κατεβάζουμε (download) τα δεδομένα από τη βάση δεδομένων της Eurostat.

Έπειτα, τα καταχωρούμε στο Excel, στο οποίο έχουμε αρχικά δυο φύλλα. Στο ένα έχουμε τις γεννήσεις (births) και στο άλλο τον πληθυσμό (population) για κάθε χώρα ξεχωριστά. Παραδείγματος χάριν, για να υπολογίσουμε τη γονιμότητα της Ελλάδας για το έτος 2007, δημιουργούμε στο Excel και ένα νέο φύλλο, όπου εκεί θα κάνουμε τους υπολογισμούς μας, πέραν των δύο ήδη υπαρχόντων (γεννήσεις και πληθυσμός). Έτσι, μεταφέρουμε στην πρώτη στήλη τις ηλικίες (15-49) και μετά τις γεννήσεις για το 2007 και τον πληθυσμό του 2007 και του 2008. Πρώτα, υπολογίσαμε το μέσο πληθυσμό, ο οποίος προκύπτει όταν προσθέσουμε τον πληθυσμό για το έτος 2007 που μας ενδιαφέρει στο παράδειγμά μας, με τον πληθυσμό του επόμενου έτους, δηλαδή του 2008, και στη συνέχεια το γινόμενο αυτό το διαιρέσουμε με το 2. Επαναλαμβάνοντας αυτή τη διαδικασία για την κάθε ηλικία ξεχωριστά έχουμε το μέσο πληθυσμό για όλες τις ηλικίες (15-49) που μας ενδιαφέρουν. Αφού έχει υπολογιστεί ο μέσος πληθυσμός για την ηλικία των 15 ετών μπορούμε να βρούμε και τη γονιμότητα για το συγκεκριμένο έτος και τη συγκεκριμένη ηλικία. Αυτό επιτυγχάνεται διαιρώντας τις γεννήσεις για την ηλικία των 15 ετών τη συγκεκριμένη χρονιά, δηλαδή για το έτος 2007, με το μέσο πληθυσμό που βρήκαμε πριν και με αυτόν τον τρόπο προκύπτει η γονιμότητα για την συγκεκριμένη ηλικία, για το συγκεκριμένο έτος. Στη συνέχεια, μεταφέρουμε την τιμή της γονιμότητας των 15 ετών για το έτος 2007 για την Ελλάδα που υπολογίστηκε με την προαναφερθείσα διαδικασία σε μια νέα στήλη. Έπειτα, ακολουθώντας τα ίδια βήματα, υπολογίζουμε τη γονιμότητα και για τις υπόλοιπες ηλικίες και έτσι, στο τέλος, μέσω της συνάρτησης SUM του Excel, έχουμε το σύνολο για το συγκεκριμένο έτος, δηλαδή για το 2007 για όλες τις ηλικίες της Ελλάδας. Το σύνολο της γονιμότητας ενός έτους μας δίνει τον Δείκτη ολικής γονιμότητας (total fertility rate) για το συγκεκριμένο έτος. Να σημειωθεί ότι ο Δείκτης ολικής γονιμότητας υπολογίστηκε για την περίοδο 2000 έως 2015, χρησιμοποιώντας τα δεδομένα για τα αντίστοιχα έτη. Τη συγκεκριμένη διαδικασία την επαναλαμβάνουμε για όλες τις ηλικίες (15- 49) που μας ενδιαφέρουν, καθώς και για τα έτη και έτσι προκύπτουν όλα τα αποτελέσματα της γονιμότητας για την Ελλάδα. Η ίδια διαδικασία ακολουθήθηκε για κάθε χώρα ξεχωριστά. Τα αποτελέσματα που προέκυψαν μέσω της συγκεκριμένης διαδικασίας χρησιμοποιήθηκαν με δύο τρόπους: α) ως ποσοστά για την αποτύπωση του Δείκτη ολικής γονιμότητας για την κάθε υπό εξέταση χώρα και β) ως ποσοστά γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα (20-29, 30-39, 40 και άνω) μετά από ομαδοποίηση των αποτελεσμάτων της κάθε ηλικίας.

Τελευταίο βήμα της επεξεργασίας των δεδομένων μέσω του Excel ήταν να υπολογιστεί η μέση ηλικία τεκνοποίησης για κάθε χώρα. Η διαδικασία που ακολουθήθηκε ήταν η εξής: Χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα την περίπτωση της Ελλάδας, σε ένα νέο φύλλο του Excel μεταφέρουμε σε μια στήλη τις ηλικίες μας και στις επόμενες στήλες τη γονιμότητα κάθε έτους (2007-2015) που έχουμε ήδη υπολογίσει. Ακολουθώντας, ξεκινώντας από την ηλικία των 15 ετών πολλαπλασιάζουμε την ηλικία μας (15) με τις αντίστοιχη γονιμότητα, την ίδια διαδικασία ακολουθούμε και για τις υπόλοιπες ηλικίες. Τα νέα αυτά αποτελέσματα μέσω της συνάρτησης SUM θα τα προσθέσουμε και έπειτα, το άθροισμα αυτό θα το διαιρέσουμε με το άθροισμα της γονιμότητας. Με αυτόν τον τρόπο προκύπτει η μέση ηλικία για το έτος 2007. Επαναλαμβάνουμε την ίδια διαδικασία μέχρι και το έτος 2015 και ολοκληρώνουμε τον υπολογισμό της μέσης ηλικίας τεκνοποίησης για την Ελλάδα. Όπως προκύπτει από τα παραπάνω και αυτή η διαδικασία επαναλαμβάνεται για κάθε χώρα ξεχωριστά.

Αφού ολοκληρώθηκαν αυτές οι διαδικασίες και καταλήξαμε στα επιθυμητά αποτελέσματα, επιλέγουμε τα δεδομένα που μας ενδιαφέρουν και τα αποτυπώνουμε σε μορφή πίνακα, διαγράμματος ή και γραφήματος για την καλύτερη κατανόηση και παρουσίαση των αποτελεσμάτων μας.

2.3 Περιορισμοί

Η χρονική περίοδος για την οποία επεξεργαστήκαμε τα αρχεία των δεδομένων της Eurostat αφορά κυρίως την οκταετία 2007-2015, αφ' ενός επειδή από το 2007 και μετά έκανε την εμφάνισή της η πρόσφατη οικονομική κρίση και αφ' ετέρου επειδή για τις υπό εξέταση χώρες υπήρχαν διαθέσιμα δεδομένα για τις γεννήσεις και τον πληθυσμό για τα συγκεκριμένα έτη. Βέβαια, όσον αφορά τα αποτελέσματα του Δείκτη ολικής γονιμότητας, έχει ληφθεί υπ' όψιν η περίοδος 2000-2015 για να αποτυπωθεί η μεταβολή που παρατηρήθηκε μετά το ξέσπασμα της ύφεσης. Η μελέτη και η σύγκριση των μεγεθών που εξετάζονται σε αυτή την εργασία προϋποθέτουν μια πιο ευρεία χρονική περίοδο ώστε να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα. Για τον λόγο αυτό, η συγκεκριμένη εργασία υποδηλώνει κάποιες τάσεις, οι οποίες μπορεί να υπάρχουν τόσο στην αναπαραγωγική συμπεριφορά όσο και στη μέση ηλικία τεκνοποίησης για τις υπό εξέταση χώρες.

Όπως συνηθίζεται σε παρόμοιες έρευνες, τα δεδομένα τα οποία συγκεντρώθηκαν αφορούν τη γονιμότητα των γυναικών. Από τον πληθυσμό έχουν εξαιρεθεί οι άνδρες, καθώς δεν υπάρχουν στοιχεία που να επιτρέπουν τον υπολογισμό

του δείκτη ολικής γονιμότητας και της μέσης ηλικίας τεκνοποίησης. Γενικότερα, σπάνια λαμβάνεται υπ' όψιν ο Δείκτης ολικής γονιμότητας των ανδρών, αν και έχουν πραγματοποιηθεί έρευνες σχετικά με το συγκεκριμένο ζήτημα. Αυτό συμβαίνει διότι υπάρχουν αντικειμενικές δυσκολίες ως προς τον υπολογισμό του δείκτη ολικής γονιμότητας για τους άνδρες καθώς δεν είναι σαφή τα όρια της ηλικίας τεκνοποίησης και επίσης πολλές φορές δεν είναι δυνατόν να αποδειχθεί η πατρότητα (Anderson, 2015).

3. Γονιμότητα

3.1 Ιστορική αναδρομή της γονιμότητας στην Ευρώπη

Η γονιμότητα αποτελεί έναν από τους τρεις παράγοντες οι οποίοι συμβάλλουν στη δυναμική και τη σύνθεση του πληθυσμού. Είναι ένα πολύπλοκο φαινόμενο, το οποίο επηρεάζεται από τα κοινωνικοοικονομικά πλαίσια της εκάστοτε εποχής και για αυτό το λόγο γνωρίζει διακυμάνσεις με την πάροδο του χρόνου. Κατά το 19^ο αιώνα, παρατηρούνται υψηλά ποσοστά γονιμότητας, ιδιαίτερα στην Ιταλία και την ευρύτερη περιοχή της νότιας Ευρώπης. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, τα ποσοστά αυτά παρουσίασαν σημαντική μείωση, έχοντας ως αποτέλεσμα την πτώση του ρυθμού πληθυσμιακής αύξησης. Το γεγονός αυτό αποτελεί την πρώτη δημογραφική μετάβαση, η οποία ξεκίνησε το 19^ο αιώνα και συνεχίστηκε μέχρι τις αρχές του 20^{ου}, κατά τη διάρκεια της οποίας η γονιμότητα και η θνησιμότητα παρουσίασαν μείωση, ενώ βελτιώθηκε το επίπεδο διαβίωσης. Στη δεκαετία του 1960 συντελείται η δεύτερη δημογραφική μετάβαση, κατά την οποία τα ποσοστά γονιμότητας παρουσίασαν περαιτέρω μείωση (Χατζηγιαννακού, 2016).

Ως δημογραφική μετάβαση ορίζεται η μετάβαση από μια κατάσταση υψηλών ποσοστών γονιμότητας και θνησιμότητας, όπως συνέβαινε στις παραδοσιακές κοινωνίες, σε μια κατάσταση χαμηλών ποσοστών γονιμότητας και θνησιμότητας, όπως συμβαίνει στις σύγχρονες κοινωνίες (Χατζηγιαννακού, 2016). Η θεωρία της δημογραφικής μετάβασης οριοθετεί την αλλαγή της αναπαραγωγικής συμπεριφοράς σε ένα σύστημα το οποίο υποθέτουμε ότι δυνητικά ισορροπεί. Αυτό σημαίνει ότι πριν τη δημογραφική μετάβαση παρατηρείται ισορροπία των ποσοστών γονιμότητας και θνησιμότητας σε υψηλά επίπεδα, ενώ μετά το τέλος της μετάβασης θα παρατηρείται ισορροπία σε χαμηλά επίπεδα (McDonald, 2002).

Στις αρχές του 21^{ου} αιώνα και πιο συγκεκριμένα, από το 2000 μέχρι το 2006, παρατηρείται μία αύξηση της γονιμότητας στην Ευρώπη, η οποία οφείλεται στην πραγματοποίηση γεννήσεων προηγούμενων δεκαετιών, οι οποίες είχαν προσωρινά αναβληθεί. Από το 2007 και μετά, με την εμφάνιση της οικονομικής κρίσης, τα ποσοστά γονιμότητας παρουσιάζουν μείωση σε κάποιες ευρωπαϊκές χώρες, ενώ παραμένουν σταθερά σε άλλες (Kotzamanis, Baltas & Kostaki, 2017; Sobotka, Skirbekk & Philipov, 2010).

3.2 Η έννοια της γονιμότητας

Η δημογραφία επηρεάζεται από τρεις βασικές διαδικασίες: τη γεννητικότητα, τη θνησιμότητα και τη μετανάστευση. Αυτές οι διαδικασίες, λειτουργώντας ταυτόχρονα, είναι ικανές να μεταβάλλουν το συνολικό μέγεθος ενός πληθυσμού καθώς και τα πρόσωπα που τον αποτελούν. Η γεννητικότητα συνδέεται με τη βιολογική ανανέωση του πληθυσμού, αφορά τη συχνότητα των γεννήσεων και συμβάλλει στην αύξηση του αριθμού του. Η θνησιμότητα συνδέεται με τη φυσική φθορά ενός πληθυσμού, δηλαδή με τη συχνότητα θανάτων και συρρικνώνει το μέγεθος του. Η τρίτη διαδικασία, η μετανάστευση, αναφέρεται στην τεχνητή ανανέωση και φθορά του πληθυσμού και δρα αυξητικά ως προς τον πληθυσμό όσον αφορά τον τόπο προορισμού και μειωτικά όσον αφορά τον τόπο προέλευσης. Οι παραπάνω διαδικασίες μεταβάλλουν τη δομή και τη σύνθεση του πληθυσμού ως προς το χώρο και ως προς το μέγεθός του (Τσαούσης, 2006).

Πιο συγκεκριμένα, η έννοια της γεννητικότητας αναφέρεται στην συχνότητα με την οποία σημειώνονται γεννήσεις ζώντων σε έναν πληθυσμό κατά τη διάρκεια ενός συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος. Η γονιμότητα προκύπτει από το συνδυασμό των γεννήσεων που πραγματοποιούνται σε μια χρονική περίοδο με το συνολικό πληθυσμό. Γεννητικότητα και γονιμότητα δεν είναι ταυτόσημες έννοιες. Η γεννητικότητα αποτελεί μια αριθμητική συνιστώσα της αύξησης του πληθυσμού και επηρεάζεται τόσο από τη γονιμότητα όσο και από το ποσοστό των ατόμων σε αναπαραγωγική ηλικία που υπάρχουν στο συνολικό πληθυσμό, αλλά και από την κατανομή του αριθμού των γεννήσεων σε σχέση με την ηλικία των μητέρων. Από την άλλη, η γονιμότητα είναι η έκφραση της αναπαραγωγικής ικανότητας και της δυναμικής του πληθυσμού (Μπάγκαβος, 2003; Τσαούσης, 2006).

Η γονιμότητα ως όρος εμπεριέχει δύο έννοιες: από τη μία τη βιολογική (sterility) και από την άλλη την δημογραφική (fertility). Από βιολογικής άποψης, η γονιμότητα εστιάζει στην αναπαραγωγική ικανότητα των ανθρώπων και η αντίθετη έννοια είναι η στειρότητα. Για τον ανδρικό πληθυσμό αυτό μεταφράζεται στην ικανότητα ή μη της γονιμοποίησης, ενώ για το γυναικείο πληθυσμό σχετίζεται με την ικανότητα της σύλληψης, της κυοφορίας και της γέννησης ενός ζωντανού παιδιού. Όσον αφορά τις γυναίκες, η ικανότητα τους να γεννήσουν περιορίζεται βιολογικά μεταξύ της αρχής της εμμήνου ρύσης και της εμμηνόπαυσης, ενώ για τους άνδρες αυτά τα όρια δεν είναι σαφώς προσδιορισμένα (Anderson, 2015). Η γονιμότητα με την δημογραφική έννοια του όρου, δηλώνει την αναπαραγωγική δραστηριότητα του γυναικείου πληθυσμού, του οποίου η αναπαραγωγική περίοδος προσδιορίζεται από το

15^ο έτος της ηλικίας του έως το 49^ο έτος. Με άλλα λόγια, η γονιμότητα στη δημογραφία αναφέρεται στον αριθμό των γεννήσεων μιας περιόδου σε σχέση με τα άτομα, κατά κύριο λόγο τις γυναίκες, τα οποία βρίσκονται στη παραπάνω ηλικιακή ομάδα και δεν αποτελεί ούτε μέτρο αλλά ούτε και ένδειξη της βιολογικής γονιμότητας (Τσαούσης, 2006). Όμως, η αναπαραγωγική ικανότητα του συνολικού πληθυσμού δεν αντικατοπτρίζεται στη συχνότητα γεννήσεων και μόνο. Αυτό θα μπορούσε να έχει βάση στην περίπτωση που δεν υπήρχαν κοινωνικοί έλεγχοι που να ρυθμίζουν τις γενετήσιες σχέσεις και κατ' επέκταση την αναπαραγωγική συμπεριφορά των ανθρώπων. Σε αυτό το υποθετικό σενάριο όλος ο γυναικείος πληθυσμός θα είχε ίσες πιθανότητες σε γενετήσιες γεννήσεις. Η γονιμότητα η οποία είναι ανεξάρτητη από κοινωνικές ρυθμίσεις και κανόνες χαρακτηρίζεται ως φυσική γονιμότητα (Ρετουσιώτη, 2016).

Η φυσική γονιμότητα ως όρος πρωτοεμφανίστηκε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα από το Γάλλο ιστορικό και δημογράφο Λουί Ανρί και αναφερόταν στα επίπεδα γεννήσεων που θα προέκυπταν σε έναν πληθυσμό, ο οποίος δε θα χρησιμοποιούσε κανένα μέτρο περιορισμού ή ελέγχου της γονιμότητάς του. Η γονιμότητα θα περιοριζόταν, δηλαδή, μόνο από το ποσοστό του στείρου γυναικείου πληθυσμού, από την πιθανότητα σύλληψης κατά την διάρκεια ενός καταμηνίου κύκλου, από την πιθανότητα ακούσιας διακοπής της κύησης, θανάτου του εμβρύου ή θνησιγονίας. Με αυτόν τον τρόπο, όμως, η φυσική γονιμότητα δεν συναντάται σε καμία ανθρώπινη κοινωνία. Η αναπαραγωγική συμπεριφορά των μελών κάθε κοινωνίας και κατ' επέκταση η συχνότητα γεννήσεων ρυθμίζεται μέσω κανόνων με έμμεσο ή άμεσο τρόπο. Προκύπτει, λοιπόν, το συμπέρασμα ότι οι κοινωνικοί παράγοντες επηρεάζουν σε μεγαλύτερο βαθμό το ύψος της γονιμότητας σε μια κοινωνία, από δημογραφικής άποψης, σε σχέση με τους καθαρά βιολογικούς παράγοντες (Τσαούσης, 2006).

Επίσης, υπάρχει και η πραγματική γονιμότητα, η οποία αφορά τη γονιμότητα που εκδηλώνεται και καταγράφεται σε μια κοινωνία που οριοθετείται ιστορικά και γεωγραφικά. Σε αρκετούς τύπους κοινωνιών έχουν παρατηρηθεί τεράστιες διαφορές μεταξύ πραγματικής και φυσικής γονιμότητας. Το χάσμα αυτό διαφέρει από κοινωνία σε κοινωνία και αυτό συμβαίνει διότι επηρεάζεται από τις εκάστοτε επικρατούσες επιτόπιες συνθήκες και αντιλήψεις τεκνοποίησης των ατόμων. Όσο μικρότερη διαφορά υπάρχει ανάμεσα σε πραγματική και φυσική γονιμότητα τόσο περισσότερες γεννήσεις σημειώνονται, όπως συμβαίνει στις υπό ανάπτυξη χώρες όπου και παρατηρούνται πολυπληθείς οικογένειες. Αντιθέτως, στις ανεπτυγμένες χώρες η

διαφορά είναι μεγαλύτερη, οπότε οι οικογένειες συνήθως είναι ολιγομελείς (Τσαούσης, 2006).

Επιπλέον, υπάρχει και η έννοια της επιθυμητής γονιμότητας. Ως επιθυμητή ή ιδανική γονιμότητα ορίζεται ο αριθμός των παιδιών που θα επιθυμούσαν να αποκτήσουν τα ζευγάρια κάτω από συγκεκριμένες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες. Στα πλαίσια ειδικών δειγματοληπτικών ερευνών γονιμότητας και οικογενειακού προγραμματισμού ζητείται από τα ζευγάρια, πέραν από το επίπεδο της επιθυμητής γονιμότητας, να δηλώνουν και τον αριθμό των παιδιών που θα έπρεπε να αποκτήσει κάθε οικογένεια προκειμένου να πραγματοποιηθούν οι ευρύτεροι στόχοι του κοινωνικού συνόλου, με άλλα λόγια η ιδανική γονιμότητα. Στις αναπτυγμένες χώρες το ιδανικό μέγεθος της γονιμότητας είναι μεγαλύτερο από το επιθυμητό μέγεθος, ενώ στις αναπτυσσόμενες χώρες είναι μικρότερο. Σε περίπτωση που το πραγματικό μέγεθος της γονιμότητας είναι μεγαλύτερο από το επιθυμητό, τότε τα μέσα ελέγχου γεννήσεων που χρησιμοποιήθηκαν από την εκάστοτε χώρα δεν είναι αντιπροσωπευτικά και κατά συνέπεια μη αποτελεσματικά. Σε μίαν άλλη περίπτωση που το πραγματικό μέγεθος της γονιμότητας είναι μικρότερο από το επιθυμητό σημαίνει ότι η οικογένεια δε διαθέτει επαρκείς πόρους και σε συνδυασμό με τις μη ευνοϊκές συνθήκες προς τις πολύτεκνες οικογένειες απέκτησε λιγότερα παιδιά (Τσαούσης, 2006).

Επίσης, σύμφωνα με τον Τσαούση (2006) υπάρχει και η συνολική γονιμότητα, η οποία διακρίνεται σε συνολική μιας γενεάς κατά ηλικία της μητέρας και συνολική γονιμότητα μιας κοόρτης γάμων. Μέσω ερωτηματολογίου το οποίο συμπληρώνεται από τυχαίο δείγμα του γυναικείου πληθυσμού, που έχει ξεπεράσει τα όρια της αναπαραγωγικής του περιόδου πραγματοποιείται η μελέτη της συνολικής γονιμότητας μια γενεάς. Οι γυναίκες που συμμετέχουν σε τέτοιου είδους έρευνες καλούνται να απαντήσουν σε ερωτήσεις σχετικά με τη γονιμότητα που είχαν. Παρόμοια διαδικασία ακολουθείται και για να μελετηθεί η συνολική γονιμότητα μιας κοόρτης γάμων. Σε αυτήν την περίπτωση επιλέγεται ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα του πληθυσμού, το οποίο παραμένει έγγαμο και συμπληρώνει το ερωτηματολόγιο

3.3 Μέτρηση της γονιμότητας

Την συχνότητα των γεννήσεων ζώντων σε ένα πληθυσμό κατά την διάρκεια μια χρονικής περιόδου μας την δίνει ο αδρός δείκτης γεννητικότητας. Ο αδρός δείκτης γεννητικότητας εκφράζει την αναλογία των γεννήσεων προς ένα σταθερό

μέγεθος πληθυσμού και προκύπτει από την διαίρεση του αριθμού των γεννήσεων ζώντων σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο διά του μέσου πληθυσμού στην ίδια χρονική περίοδο και του πολλαπλασιασμού του ηλικιακού επί 1000. Ο δείκτης αυτός δε λαμβάνει υπ' όψιν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του πληθυσμού όπως φύλο και ηλικία. Δηλαδή στα αποτελέσματά του, συνυπολογίζονται τόσο οι άνδρες, όσο και τα παιδιά και οι ηλικιωμένοι, οι οποίοι όμως στην πραγματικότητα δεν συμβάλουν στην γονιμότητα. Είναι ένας όχι ακριβής δείκτης, λοιπόν, καθώς δε λαμβάνει υπ' όψιν του τη δομή του πληθυσμού και δε μας δείχνει έτσι, την πραγματική αναπαραγωγική του δραστηριότητα. Λειτουργεί κατά προσέγγιση και αποτυπώνει μια γενική ένδειξη. Έτσι, σε περιπτώσεις που υπάρχουν λεπτομερέστερα πληθυσμιακά δεδομένα συνηθίζεται να χρησιμοποιούνται ακριβέστεροι δείκτες, κυριότεροι από τους οποίους είναι οι δείκτες γονιμότητας (Ρετουινιώτη, 2016; Τσαούσης, 2006).

Ο πιο διαδεδομένος περιοδικός δείκτης γονιμότητας που χρησιμοποιείται είναι ο Δείκτης ολικής γονιμότητας (total fertility rate) ο οποίος μετρά τον μέσο αριθμό ζωντανών γεννήσεων τον οποίο κάθε γυναίκα μπορεί να εκπληρώσει εφόσον συμβαδίσει με το δείκτη γονιμότητας μιας συγκεκριμένης περιόδου. Το μέσο επίπεδο τεκνοποίησης ανά γυναίκα, δηλαδή ο μέσος αριθμός γεννήσεων ανά γυναίκα, προκύπτει από το άθροισμα των ειδικών κατά ηλικία δεικτών γονιμότητας οι οποίοι παρατηρήθηκαν το 1999. Εάν ο αριθμός των γυναικών στην ηλικία των 15 ετών είναι N , τότε ο αριθμός των γεννήσεων για την ηλικία των 15 θα είναι (Μπάγκαβος, 2003; Ρετουινιώτη, 2016, Χατζηγιαννακού, 2016):

$$n_{15} = Nf_{15}$$

Η γενικότερα, εάν λάβουμε ως δεδομένο, αφού προκύπτει και από τον ορισμό του δείκτη ολικής γονιμότητας ότι όλες οι γυναίκες απο 15-49 ετών θα επιβιώσουν στο διάστημα της αναπαραγωγικής περιόδου τότε ο παραπάνω τύπος θα έχει τη μορφή:

$$n_x = Nf_x$$

όπου n_x είναι ο αριθμός των παιδιών που προέρχονται από τις γυναίκες μιας συγκεκριμένης ηλικίας, και f_x είναι ο ειδικός δείκτης γονιμότητας στην ίδια ηλικία, ο οποίος εκφράζει την τάση προς αναπαραγωγή των γυναικών ηλικίας αυτής. Από την παραπάνω σχέση προκύπτει ο μέσος αριθμός παιδιών ανά γυναίκα αφού :

$$\bar{n} = \frac{\sum_{x=15}^{49} n_x}{N} = \frac{\sum_{x=15}^{49} Nf_x}{N} = \sum_{x=15}^{49} f_x$$

Ο δείκτης αυτός συναντάται και ως συνθετικός δείκτης και συγκυριακός δείκτης γονιμότητας. Για παράδειγμα, στην Ελλάδα ο δείκτης αυτός ήταν ίσος με 1,3 το 1999, δηλαδή μια γυναίκα ηλικίας 15 χρονών στην Ελλάδα το έτος 1999, εάν ζήσει σε όλη τη διάρκεια της αναπαραγωγικής της ηλικίας μεταξύ 15 και 49 ετών και συμπεριφερθεί συνεχώς σύμφωνα με το νόμο γονιμότητας του έτους 1999, στην ηλικία των 49 ετών θα έχει φέρει στο κόσμο 1,3 παιδιά (Μπάγκαβος, 2003; Ρετουινιώτη, 2016). Ο δείκτης ολικής γονιμότητας διαθέτει το πλεονέκτημα, ότι συμπυκνώνει τις πληροφορίες των ειδικών κατα ηλικία δεικτών γονιμότητας σε μία τιμή η οποία είναι ανεξάρτητη από την ηλικιακή σύνθεση του πληθυσμού επιτρέποντας συγκρίσεις, και δεν πρέπει να συγχέεται με τον γενικό δείκτη γονιμότητας ο οποίος εξαρτάται από την ηλικιακή δομή του πληθυσμού και προκύπτει από τη διαίρεση του αριθμού των γεννήσεων για ένα συγκεκριμένο έτος με τον μέσο πληθυσμό των γυναικών αναπαραγωγικής ηλικίας για το ίδιο έτος (Μπάγκαβος 2003). Επίσης, θεωρείται αξιόπιστος και αντιπροσωπευτικός όταν διαμορφώνεται ομαλά, αλλά σε συγκεκριμένες περιπτώσεις μπορεί να επηρεαστεί με τέτοιο τρόπο από κάποιους παράγοντες, ώστε να μας οδηγήσει σε λανθασμένα συμπεράσματα για τη γονιμότητα ενός υπό μελέτη πληθυσμού.

Όσον αφορά το χρονοδιάγραμμα της γονιμότητας, με άλλα λόγια τη μέση ηλικία της τεκνοποίησης, υπολογίζεται ως εξής:

$$\bar{x} = \frac{\sum_{x=15}^{49} (x + 0,5)n_x}{\sum_{x=15}^{49} n_x} = \frac{\sum_{x=15}^{49} (x + 0,5)f_x}{\sum_{x=15}^{49} f_x}$$

Σύμφωνα με τον παραπάνω τύπο, είναι εμφανές ότι ο Δείκτης ολικής γονιμότητας επηρεάζει τη μέση ηλικία τεκνοποίησης. Ο συνδυασμός των νόμων περί γονιμότητας και θνησιμότητας και η δημιουργία σύνθετων δεικτών δεν εξυπηρετεί μόνο τις συγκρίσεις μεταξύ διαφορετικών πληθυσμών ή διαφορετικών περιόδων, αλλά συμβάλλει αποφασιστικά και στην οριοθέτηση της φυσικής αύξησης και δυναμικής των πληθυσμών (Μπάγκαβος, 2003; Ρετουινιώτη, 2016).

Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν πολλά προβλήματα όσον αφορά τη διαδικασία της μέτρησης της γονιμότητας. Σε αντίθεση με τη μέτρηση της θνησιμότητας, η μέτρηση της γονιμότητας από στατιστική άποψη δεν είναι πάντα εύκολη υπόθεση. Στην δημογραφική ανάλυση, οι δείκτες που προτείνονται για την μέτρηση του φαινομένου της γονιμότητας υπολογίζονται με βάση τον γυναικείο πληθυσμό και αυτό γιατί, πολλές φορές τα παιδιά που γεννιούνται είναι αγνώστου πατρός, επειδή τα βιολογικά ηλικιακά όρια γονιμότητας των γυναικών προσδιορίζονται σαφέστερα από τα

αντίστοιχα των αντρών και τέλος, γιατί η γέννηση τουλάχιστον βιολογικά αφορά πρωταρχικά και άμεσα την μητέρα (Anderson, 2015). Επίσης, προβλήματα σχετικά με τη μέτρηση της γονιμότητας αποτελούν και οι πολλαπλές γεννήσεις, όταν δηλαδή δύο ή περισσότερα παιδιά προέρχονται από την ίδια γέννα (δίδυμα, τρίδυμα κτλ.) διότι δεν έχει προσδιοριστεί αν πρέπει να καταγράφονται δημογραφικά ως ένα ή περισσότερα γεγονότα. Ένα άλλο πρόβλημα που προκύπτει είναι ότι σε πολλές περιπτώσεις είναι αδύνατη η διαφοροποίηση της αυτόματης ή της τεχνητής αποβολής των μη βιώσιμων εμβρύων (Ρετουινιώτη, 2016).

3.4 Παράγοντες που επηρεάζουν τη γονιμότητα

Σύμφωνα με τους κοινωνιολόγους Κίνγκσλεϋ Ντέηβις και Τζούντιθ Μπλέηκ (1956) υπάρχουν διαφορές κοινωνικής οργάνωσης ανάμεσα σε ανεπτυγμένες και υποανάπτυκτες χώρες οι οποίες αποτελούν την αιτία των διαφορών όσον αφορά τη γονιμότητα των πληθυσμών τους. Αντιθέτως, οι κοινωνίες με παρόμοια οργάνωση παρουσιάζουν ομοιότητες ως προς τη γονιμότητά τους. Επιπλέον επισημαίνουν ότι οι υπάρχουσες κάποιες συνθήκες οι οποίες επηρεάζουν τη γονιμότητα ενός πληθυσμού και λειτουργώντας έμμεσα και αθροιστικά. Οι χαρακτηριστικές αυτές συνθήκες ονομάζονται ενδιάμεσες μεταβλητές της γονιμότητας και χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία είναι οι γενετήσιες μεταβλητές στην οποία περιλαμβάνονται συνοπτικά: η ηλικία εισόδου σε γενετήσια ένωση, η μόνιμη αγαμία, το τμήμα της αναπαραγωγικής περιόδου που διανύεται μετά τη γενετήσια ένωση, η εκούσια αποχή, η ακούσια αποχή και η συχνότητα γενετήσιων επαφών. Στην κατηγορία των μεταβλητών σύλληψης περιλαμβάνονται: γονιμότητα ή στειρότητα που επηρεάζεται από ηθελημένους παράγοντες, χρήση ή μη αντισυλληπτικών μεθόδων, γονιμότητα ή στειρότητα που επηρεάζεται από ηθελημένους παράγοντες. Η τρίτη κατηγορία είναι οι μεταβλητές κύησης και περιλαμβάνει την εμβρυακή θνησιμότητα που οφείλεται σε ακούσιους παράγοντες και την εμβρυακή θνησιμότητα που οφείλεται σε εκούσιους παράγοντες.

Κάθε μία από τις προαναφερθείσες μεταβλητές έχει θετικό ή αρνητικό αντίκτυπο στη γονιμότητα, δηλαδή έχει κατεύθυνση προς την αύξηση ή τη μείωσή της. Είναι πραγματικές μεταβλητές, οι οποίες μπορούν να παρατηρηθούν σε οποιαδήποτε κοινωνία και έχουν τη δυνατότητα να επηρεάζουν τη γονιμότητα τόσο με την ύπαρξή τους όσο και με την απουσία τους.

Ένας άλλος παράγοντας ο οποίος μπορεί να επηρεάσει τη γονιμότητα αντρών και γυναικών σε βιολογικό επίπεδο είναι ο τρόπος ζωής και ο τρόπος διατροφής. Οι σύγχρονοι ρυθμοί ζωής είναι επιβαρυντικοί για την ψυχολογία των ανθρώπων προκαλώντας άγχος και στρες, τα οποία δρουν επιβαρυντικά ως προς τη γονιμότητα. Επίσης, άλλες συνήθειες όπως η κακή διατροφή, το αλκοόλ το κάπνισμα και η κατανάλωση φαρμάκων είναι βασικοί αρνητικοί παράγοντες για την εγκυμοσύνη, καθώς προκαλούν ορμονικές διαταραχές επηρεάζοντας την ποιότητα του σπέρματος στους άντρες και αντίστοιχα την ωορρηξία στις γυναίκες.

Επιπλέον, η αντισύλληψη ή η απουσία αυτής επιδρά άμεσα στη γονιμότητα του πληθυσμού. Τα πιο διαδεδομένα και αξιόπιστα μέσα αντισύλληψης είναι η χρήση προφυλακτικού και η χρήση χαπιών. Χαρακτηριστικό είναι ότι στις υπό ανάπτυξη χώρες οι οποίες παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά γονιμότητας τα σύγχρονα μέσα αντισύλληψης χρησιμοποιούνται από ένα πολύ μικρό μέρος του πληθυσμού. Το γεγονός ότι πολλά ζευγάρια χρησιμοποιούν παραδοσιακές μεθόδους αντισύλληψης που συχνά καταλήγουν σε μία ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη, έχει ως αποτέλεσμα την ευρεία χρήση της άμβλωσης, που αποτελεί και κύριο μέσο ελέγχου των γεννήσεων σε πολλές χώρες. Το νομοθετικό πλαίσιο σχετικά με την άμβλωση διαφέρει από χώρα σε χώρα, αλλά σε κάποιες χώρες απαγορεύεται δια νόμου ακόμα και σήμερα.

Η θρησκεία αποτελεί έναν ακόμα καθοριστικό παράγοντα για την αναπαραγωγική συμπεριφορά ενός πληθυσμού και δρα ποικιλοτρόπως. Το πλαίσιο μέσα στο οποίο δημιουργείται η οικογένεια στην κάθε κοινωνία σχετίζεται άμεσα με τη θρησκεία. Κάθε θρησκευτική πίστη έχει μια δημογραφική προέκταση. Στις προ-μεταβατικές κοινωνίες, το θρησκευτικό μήνυμα και η αναγκαιότητα αντιστάθμισης της υψηλής θνησιμότητας με υψηλή γονιμότητα συναντώνται, για να ευνοήσουν την επιβίωση των πληθυσμών. Για παράδειγμα, σε ορισμένες θρησκείες απαγορεύουν τη διάδοση και τη χρήση αντισυλληπτικών μέσων καθώς και την άμβλωση (Ρετουινιώτη, 2016). Υποστηρίζεται ότι όσοι έχουν ισχυρό φρόνημα της θρησκείας παραδοσιακά σχηματίζουν μεγάλες οικογένειες, ενώ από την άλλη η εξασθένηση του θρησκευτικού φρονήματος περιορίζει το μέγεθος της οικογένειας. Συμπερασματικά, υπάρχει η αντίληψη ότι το θρησκευτικό φρόνημα εξασθένησε όσο οι παραδοσιακές αξίες έδωσαν τη θέση τους στον ορθολογιστικό τρόπο ζωής (Ταπεινός, 2002; Τσαούσης, 2006).

Η μετανάστευση έχει δημογραφικά αποτελέσματα, όπως η μείωση του πληθυσμού στον τόπο προέλευσης και η αύξηση του πληθυσμού στο τόπο εγκατάστασης. (Τσαούσης, 2006). Το μέγεθος της φυσικής αύξησης του πληθυσμού δίνεται από το άθροισμα της τιμής της γεννητικότητας και της θνησιμότητας, ενώ το μέγεθος της καθαρής μετανάστευσης δίνεται από το άθροισμα της μετανάστευσης από και προς μια περιοχή (Τσίμπος 2008).

Επίσης, ο γάμος και η οικογένεια είναι από τους κύριους παράγοντες που εξασφαλίζουν τη γονιμότητα στις σύγχρονες κοινωνίες, καθώς οι γεννήσεις πραγματοποιούνται ως επί το πλείστον μέσα στο πλαίσιο του γάμου. Είναι γνωστός ο ρόλος που παίζει η οικογένεια στη γέννηση και στην ανατροφή των παιδιών. Σε παλαιότερες εποχές τα παιδιά λειτουργούσαν ως πηγές εισοδήματος και φθινό εργατικό δυναμικό για την οικογένεια, γεγονός που έχει εξαλειφθεί τα τελευταία χρόνια (Ταπεινός, 2002). Σήμερα, τα δεδομένα έχουν αλλάξει όσον αφορά το ρόλο των παιδιών στην οικογένεια. Η κατάργηση της παιδικής εργασίας και η υποχρεωτική εκπαίδευση των παιδιών συνεπάγεται με αυξανόμενο κόστος της ανατροφής τους, γεγονός που επιφέρει μείωση της γονιμότητας (Τσαούσης, 2006).

Σε γενικές γραμμές, το άτομο επιθυμεί να βρίσκεται σε ανώτερη κοινωνική τάξη από αυτήν στην οποία ήδη ανήκει, γεγονός που σημαίνει ότι η δημιουργία οικογένειας έρχεται σε δεύτερη μοίρα. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την επέκταση του καπιταλισμού, ωθεί τους ανθρώπους να στοχεύουν στο να έχουν ένα ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο αφήνοντας σε δεύτερη μοίρα τη δημιουργία οικογένειας. Η ανατροφή των παιδιών προϋποθέτει χρόνο και χρήματα, κάτι που δρα σε πολλές περιπτώσεις αποτρεπτικά για τους σύγχρονους ανθρώπους (Ταπεινός, 2002; Τσαούσης, 2006).

Αρκετοί οικονομολόγοι ασχολήθηκαν με την ύπαρξη σχέσης ανάμεσα στο εισόδημα και τη γονιμότητα. Οι γονείς αποφασίζουν για τον αριθμό των παιδιών που επιθυμούν να αποκτήσουν και για το ύψος της επένδυσης σε χρήματα και σε χρόνο που σκοπεύουν να επενδύσουν στην εκπαίδευσή τους. Η οικονομική θεωρία αναφέρει πως το παιδί θεωρείται ένα ανώτερο αγαθό, ότι ο αριθμός των επιθυμούμενων παιδιών αυξάνεται, όσο αυξάνεται το εισόδημα των γονέων και μειώνεται όσο ανεβαίνει το κόστος του παιδιού (Becker, 1981).

Τέλος, επίδραση στη γονιμότητα φαίνεται να έχει και η διαφοροποίηση αστικού και αγροτικού περιβάλλοντος. Σύμφωνα με έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα, έχει αποδειχθεί ότι στα αστικά

κέντρα πλέον παρατηρείται μείωση της γονιμότητας, αν και τα πρώτα χρόνια μετά την εμφάνιση του φαινομένου της αστικοποίησης παρατηρούταν το αντίθετο (Τσαούσης, 2006).

4. Η οικονομική κρίση ως παράγοντας που επηρεάζει τη γονιμότητα

4.1 Θεωρίες για την επίδραση των οικονομικών παραγόντων στη γονιμότητα

Η γονιμότητα είναι στενά συνδεδεμένη με τις επικρατούσες οικονομικές συνθήκες της εκάστοτε χρονικής περιόδου, καθώς έχει παρατηρηθεί ότι ακολουθεί τους οικονομικούς κύκλους. Σε περιόδους οικονομικής ύφεσης και αβεβαιότητας στην αγορά εργασίας οι άνθρωποι τείνουν να αναβάλουν τη γέννηση ενός παιδιού και τη δημιουργία οικογένειας.

Σε θεωρητικό επίπεδο, το κατά πόσο η γονιμότητα αντιδρά θετικά σε περιόδους οικονομικής άνθισης και αρνητικά σε περιόδους οικονομικής ύφεσης, αποτελεί μείζον θέμα συζήτησης μεταξύ των επιστημόνων για πάνω από δύο αιώνες (Goldstein, Kreyenfeld, Jasilioniene & Orsal 2013; Kotzamanis, Baltas & Kostaki, 2017). Ο Μπέκερ (1960) μελέτησε τη συσχέτιση μεταξύ γονιμότητας και εισοδήματος και ο Ήστερλιν (1961) θεώρησε ότι οι άνθρωποι βάσει των εμπειριών που αποκτούν κατά τη συμβίωση με τους γονείς τους σε παιδική ηλικία σχεδιάζουν την δημιουργία της οικογένειάς τους αργότερα, επιχειρώντας να φτάσουν σε αντίστοιχο επίπεδο με αυτό των γονιών τους πριν τεκνοποιήσουν. Πολλοί, ακόμη, επιστήμονες θεωρούν ότι η οικονομική κρίση επηρεάζει και μεταβάλλει τη γονιμότητα καθυστερώντας τις γεννήσεις, έχοντας ως αποτέλεσμα να παρουσιάζεται πτώση του συνολικού δείκτη γονιμότητας και του αριθμού παιδιών ανά γυναίκα.

Υπάρχει, όμως, και η αντίθετη άποψη, την οποία εξέφρασαν οι Μπατζ και Γουόρντ, σύμφωνα με τους Κοτζαμάνη, Μπαλτά και Κωστάκη, αναλύοντας τα ποσοστά γονιμότητας στις Η.Π.Α. τη δεκαετία του '70, ισχυριζόμενοι ότι η γονιμότητα ακολουθεί αντιστρόφως ανάλογη πορεία από την οικονομία. Η θέση τους αυτή στηρίχθηκε στο επιχείρημα, ότι η αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας σε περιόδους οικονομικής άνθισης έφερε τη μητρότητα σε δεύτερη μοίρα, καθώς ένα παιδί θα μπορούσε να αποτελέσει ανασταλτικό παράγοντα για την εξέλιξη της καριέρας τους (Kotzamanis, Baltas & Kostaki, 2017).

4.2 Η μεγάλη οικονομική κρίση του 2007

Το 2007 έκανε την εμφάνισή της στις Η.Π.Α η μεγάλη οικονομική κρίση του 21^{ου} αιώνα, η οποία ξεκίνησε από την αγορά στεγαστικής πίστης των και πολύ σύντομα μετατράπηκε σε κρίση του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος, οι συνέπειες της οποίας δεν άργησαν να επηρεάσουν την πραγματική οικονομία και να

φτάσουν στην Ευρώπη με αποτέλεσμα την ύφεση και την πτώση της απασχόλησης (Βασιλάκης, 2013). Η κρίση αυτή, η οποία οφείλεται στην αναταραχή που προκλήθηκε στον τομέα των στεγαστικών δανείων στις Η.Π.Α., επεκτάθηκε ταχύτατα, γεγονός που τη διαφοροποιεί από κρίσεις παλαιότερων ετών και δείχνει ότι πρόκειται για μια κρίση βαθιά, αναδεικνύοντας αρκετά συστημικά προβλήματα.

Εκείνη την περίοδο, άρχισαν να χορηγούνται στεγαστικά δάνεια υψηλού κινδύνου (subprime) σε όλο και λιγότερους αφερέγγυους οφειλέτες. Παράλληλα, η σχέση του χρέους αμερικάνικων νοικοκυριών προς το Α.Ε.Π. άγγιξε το 100%, ενώ ήταν στο 50% τη δεκαετία του 1980 (Χατζή, 2014). Λόγω των χαμηλών επιτοκίων που παρουσιάστηκαν πολλές τράπεζες προέβησαν σε μια κίνηση υψηλού ρίσκου δανείζοντας αλόγιστα αφερέγγυους δανειολήπτες. Οι τιμές των ακινήτων αυξήθηκαν ως απόρροια αυτών των πολιτικών. Ως αποτέλεσμα του πληθωρισμού, το 2006 τα επιτόκια άρχισαν να αυξάνονται, η νομισματική πολιτική έγινε πιο περιοριστική και η αγορά περιήλθε σε κορεσμό. Τότε έγιναν εμφανή τα πρώτα σημάδια της κρίσης που επρόκειτο να ξεσπάσει στην αγορά των ακινήτων των Η.Π.Α. (Χατζή, 2014; Χριστοφόρου, 2011).

Εκείνη την περίοδο έκαναν την εμφάνισή τους οι πρώτες καθυστερήσεις πληρωμών των δανείων στις τράπεζες, γεγονός που είχε πολλαπλάσιες επιπτώσεις για το χρηματοπιστωτικό σύστημα. Πολλοί δανειολήπτες είχαν εισέλθει στη φάση των υψηλότερων αποπληρωμών και επιτοκίων που δε γινόταν πλέον να αντικατασταθούν ή να εξυπηρετηθούν από φθηνότερα δάνεια και άρχισαν να αντιλαμβάνονται ότι η αξία της κατοικίας που είχαν αγοράσει έπεφτε κάτω από την αξία του δανείου τους με συμφέρον τελικά να την παραδώσουν πίσω στην τράπεζα (Χριστοφόρου, 2011). Αυτό επέφερε μείωση των τιμών, γεγονός που σταδιακά οδήγησε στην κατάρρευση της αγοράς ακινήτων.

Μετά την κατάρρευση, πολλά ενυπόθηκα δάνεια μειωμένης εξασφάλισης έμειναν απλήρωτα. Τον Ιούνιο του 2007 δύο κεφάλαια επένδυσης υψηλού κινδύνου (hedge funds) της Bear Sterns, μιας από τις μεγαλύτερες και πιο αξιόπιστες τράπεζες, κατέρρευσαν. Τον επόμενο κιόλας μήνα τα κεφάλαια είχαν απώλειες άνω του 90% της αξίας τους (Butler, 2014). Αυτή όμως δεν ήταν η μόνη τράπεζα τέτοιων διαστάσεων που επηρεάστηκε. Ακολούθησε η BNP Paribas, οποία αντιμετώπισε σοβαρά προβλήματα και λίγο αργότερα η Lehman Brothers, η οποία κατέληξε να πτωχεύσει (Χριστοφόρου, 2011; Kingsley, 2012). Όπως ήταν λογικό, αυτά τα

γεγονότα επέφεραν απώλεια εμπιστοσύνης στις αγορές, η οποία αποτυπώθηκε στους δείκτες των χρηματιστηρίων το 2008 (Βασιλάκης, 2013).

Το 2008 είναι η χρονιά που η κρίση περνάει και στην Ευρώπη. Τον Οκτώβριο, οι τρεις μεγαλύτερες εμπορικές τράπεζες της Ισλανδίας καταρρέουν. Σε μια απέλπιδα προσπάθεια να εκτονωθεί η πίεση προς τους δανειολήπτες και κατά τη διάρκεια της χειρότερης εβδομάδας της ιστορίας για το δείκτη Dow Jones, στις 8 Οκτωβρίου, οκτώ κεντρικές τράπεζες, συμπεριλαμβανομένης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, της Τράπεζας της Αγγλίας και της Ομοσπονδιακής Τράπεζας των Η.Π.Α. μειώνουν τα επιτόκια τους κατά 0,5% (Χατζή, 2014). Ένα χρόνο αργότερα, η Ελλάδα μετά από δύο χρόνια ήδη στην ύφεση παρουσιάζει δημοσιονομικό έλλειμμα δύο φορές υψηλότερο από αυτό που όλοι φοβόνταν. Λίγο αργότερα, το ελληνικό χρέος θα υποβαθμιστεί στην κατηγορία των Junk (Kingsley, 2012). Η κρίση περνάει επισήμως στην Ευρωζώνη το 2010 όταν η Ελλάδα εισέρχεται για πρώτη φορά σε μηχανισμό στήριξης.

Το 2009 είναι η χρονιά που η Ελλάδα μετά από δύο χρόνια στην ύφεση ανακοινώνει ότι το δημοσιονομικό έλλειμμα είναι δύο φορές υψηλότερο από αυτό που όλοι φοβόνταν. Λίγο αργότερα, το ελληνικό χρέος θα υποβαθμιστεί στην κατηγορία των Junk (Kingsley, 2012). Το Μάιο του 2010, σε μια κίνηση που σηματοδοτεί και επισήμως την έναρξη της κρίσης της Ευρωζώνης, η Ελλάδα εισέρχεται σε μηχανισμό στήριξης για πρώτη φορά με τους υπουργούς οικονομικών της Ευρωζώνης να συμφωνούν δάνεια ύψους 110 δις ευρώ. (Χατζή, 2014). Αυτό εντείνει το πρόγραμμα λιτότητας στη χώρα. Στη συνέχεια, το 2011 είναι η σειρά της Πορτογαλίας να ακολουθήσει τον ίδιο δρόμο και λίγο αργότερα, ακολουθεί και η Ισπανία (Kingsley, 2012).

Οι χώρες του ευρωπαϊκού νότου χτυπήθηκαν ισχυρότερα από την οικονομική κρίση, σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Στην Ελλάδα, την Ισπανία, την Ιταλία και την Πορτογαλία η ύφεση έφερε σημαντικές πολιτικές και κοινωνικές αναταραχές. Από το 2009, η Ευρωπαϊκή Ένωση ασκεί πιέσεις στις κυβερνήσεις αυτών των χωρών για να υιοθετήσουν πολιτικές λιτότητας με αντάλλαγμα οικονομική ενίσχυση. Αυτή η τακτική είχε ως συνέπεια να περιοριστεί ο ρόλος του κράτους στην οικονομία και να αυξηθεί η ανεργία. Η μείωση των επενδύσεων, η υψηλή ανεργία και η συρρίκνωση του καταναλωτικού κοινού έχουν δημιουργήσει ανασφάλεια η οποία επιδεινώνει την κατάσταση, εγείροντας αμφιβολίες σχετικά με το αν αυτές οι χώρες θα καταφέρουν να ξεπεράσουν την κρίση (Zamora-Karoor & Coller, 2014).

4.3 Η επιρροή της οικονομικής κρίσης στη γονιμότητα

Σε σύγκριση με προηγούμενες οικονομικές κρίσεις, η πρόσφατη οικονομική κρίση διαφοροποιείται σε επίπεδο κοινωνικών συνθηκών. Στις μέρες μας, οι γυναίκες που συμμετέχουν ενεργά στην αγορά εργασίας είναι πολύ περισσότερες από ότι στο παρελθόν, τα μέτρα αντισύλληψης είναι περισσότερο διαδεδομένα ανάμεσα στα ζευγάρια παρέχοντάς τους τη δυνατότητα να αναβάλουν τον ερχομό ενός παιδιού ανάλογα με τα σχέδιά τους και τα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας επιβαρύνονται με τα αυξανόμενα κόστη υγείας και ασφάλισης που προκύπτουν λόγω της τάσης γήρανσης του πληθυσμού. Όλοι αυτοί οι παράγοντες είναι ικανοί να επηρεάσουν τους ανθρώπους ως προς την αναπαραγωγική τους συμπεριφορά, επιδεινώνοντας δυνητικά τις συνέπειες της κρίσης στη γονιμότητα. Συνοπτικά, η πρόσφατη οικονομική κρίση αναμένεται να έχει αρνητικό αντίκτυπο στα επίπεδα γονιμότητας, τα οποία ήταν ήδη αρκετά χαμηλά σε πολλές χώρες, ειδικά την περίοδο 2010-2012 (Sobotka, Skirbekk & Philipov, 2010).

Τα πρώτα δεδομένα για τις γεννήσεις, το έτος 2009, αμέσως μετά τον ερχομό της κρίσης στην Ευρώπη, επιβεβαιώνουν την αρνητική επιρροή της οικονομικής κρίσης στη γονιμότητα. Σε πολλές χώρες στις οποίες παρατηρούταν αύξηση στα επίπεδα των γεννήσεων από το 2000 και μετά, παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στασιμότητα ή ακόμα και μείωση το 2009. Στην Ελλάδα για παράδειγμα, η αύξηση του δείκτη ολικής γονιμότητας (TFR) που παρατηρήθηκε στις αρχές του 21^{ου} αιώνα ακολουθήθηκε από στασιμότητα το 2009, ενώ παρουσίασε μείωση από το 2010 έως το 2011. Πιο συγκεκριμένα, υπήρξε μείωση των ποσοστών του δείκτη ολικής γονιμότητας (TFR) από 1,4 σε 1,5 (Goldstein, Kreyenfeld, Jasilioniene & Orsal 2013). Η αύξηση στους δείκτες γονιμότητας που παρουσιάστηκε στην αρχή της δεκαετίας του 2000 οφείλεται κυρίως στην πραγματοποίηση γεννήσεων που είχαν αναβληθεί στα τέλη της δεκαετίας του '80 και κατά τη δεκαετία του '90, ενώ η μείωσή τους συμπίπτει χρονικά με την εμφάνιση της οικονομικής κρίσης (Kotzamanis, Baltas & Kostaki, 2017; Sobotka, Skirbekk & Philipov, 2010). Τα στοιχεία της Eurostat τον Ιανουάριο του 2010 δείχνουν μείωση 0,1% στις γεννήσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ενώ παρουσίαζαν αύξηση 2,7% το 2008 (Sobotka, Skirbekk & Philipov, 2010).

Οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης αναμένεται να επηρεάσουν περισσότερο την γονιμότητα των νέων κάτω των 28 ετών, οι οποίοι βρίσκονται αντιμέτωποι με την

αυξανόμενη ανεργία και την ημιαπασχόληση, τις μειώσεις μισθών και την επαγγελματική ανασφάλεια. Επιπλέον, σημαντικό αντίκτυπο έχει και για τους ανθρώπους οι οποίοι είναι άτεκνοι και σχεδιάζουν να βρίσκονται σε καλύτερη οικονομική κατάσταση πριν τον ερχομό ενός παιδιού (Sobotka, Skirbekk & Philipov, 2010). Είναι σκόπιμο σε αυτό το σημείο να ληφθεί υπ' όψιν το γεγονός ότι λόγω του κλίματος οικονομικής ανασφάλειας που επικρατεί σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες, έχουν αυξηθεί σημαντικά τα ποσοστά των νέων που ζουν με τους γονείς τους και τα ποσοστά των ανύπαντρων ζευγαριών που συμβιώνουν, ενώ υπάρχει μείωση στα ποσοστά των γάμων (Kotzamanis, Baltas & Kostaki, 2017).

Μια οικονομική κρίση, όπως είναι λογικό, επηρεάζει τα άτομα που βρίσκονται σε αναπαραγωγική ηλικία. Η υψηλή ανεργία ή ο φόβος αυτής επιδρά στην αναπαραγωγική τους συμπεριφορά και στις αποφάσεις τους, οδηγώντας συχνά σε αναβολή των γεννήσεων. Η σύνδεση μεταξύ της γονιμότητας και της οικονομικής κρίσης είναι ιδιαίτερα έντονη σε χώρες όπως η Ελλάδα, η Ιταλία και η Ισπανία. Αντιθέτως, σε χώρες της δυτικής και βόρειας Ευρώπης, όπου ο αντίκτυπος της κρίσης στην οικονομία και την απασχόληση ήταν σαφώς μικρότερος, δεν παρουσιάζονται ιδιαίτερες μεταβολές στη γονιμότητα (Goldstein, Kreyenfeld, Jasilioniene & Orsal 2013; Kotzamanis, Baltas & Kostaki, 2017).

Πολλές μελέτες που έχουν γίνει στην Ευρώπη τα τελευταία χρόνια ενισχύουν την παραπάνω άποψη, εστιάζοντας στη σχέση μεταξύ των συνεπειών της οικονομικής ύφεσης και των διάφορων δημόσιων πολιτικών. Αυτές οι μελέτες, τονίζουν ότι η σχέση μεταξύ καριέρας και γονιμότητας είναι λιγότερο συγκρουσιακή σε πρώην σοσιαλιστικές χώρες, πιθανόν λόγω της ισχυρής στήριξης που έχει κατοχυρωθεί συνταγματικά για τις εργαζόμενες μητέρες. Στις Σκανδιναβικές χώρες, όπου το κράτος πρόνοιας είναι ανεπτυγμένο, ο συνδυασμός μητρότητας και καριέρας διευκολύνεται από προνόμια, μακροχρόνια γονική άδεια, και γενικότερα από πολιτικές φιλικές προς τις εργαζόμενες μητέρες (Ρετουνιώτη, 2016; Matysiak & Vignoli, 2008). Σύμφωνα με τα παραπάνω στοιχεία, γίνεται αντιληπτό ότι οι δημόσιες πολιτικές είναι ικανές να περιορίσουν τις αρνητικές συνέπειες της οικονομικής κρίσης στη γονιμότητα.

Σύμφωνα με τους Κοτζαμάνη, Μπαλτά και Κωστάκη (2017) ο Μόργκαν, ο οποίος μελέτησε τις συνέπειες της μεγάλης οικονομικής κρίσης στις Η.Π.Α., ανακάλυψε μείωση των ποσοστών γονιμότητας που συνέπιπτε με την πτώση των οικονομικών δεικτών. Σύμφωνα με τους Σομπότκα, Σκίρμπεκ και Φιλίποφ (2010),

ανάμεσα σε 27 χώρες με χαμηλά επίπεδα γονιμότητας την περίοδο 1980-2008, η μείωση του Δείκτη ολικής γονιμότητας (TFR) ακολούθησε την μείωση του Α.Ε.Π σε ποσοστό 81% των περιπτώσεων. Παρ' όλα αυτά, σε πολλές από αυτές τις μελέτες ο βαθμός συσχέτισης δεν είναι σημαντικός όταν οι μεταβλητές της ανεργίας και οι ατομικές κοινωνικοοικονομικές μεταβλητές εισάγονται σε ένα μοντέλο, δείχνοντας ότι άλλοι δείκτες, διαφορετικοί από το Α.Ε.Π., ερμηνεύουν καλύτερα την επίδραση της οικονομίας στη γονιμότητα.

Επίσης, πολλοί ερευνητές έχουν ασχοληθεί με τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στη γονιμότητα, την ανεργία και την εργασιακή ανασφάλεια. Υπάρχει μια σύγκλιση απόψεων ως προς το ότι η αισιοδοξία και η ασφάλεια για το μέλλον επηρεάζει τη γονιμότητα, ανεξάρτητα με το αν η καθυστέρηση των γεννήσεων οφείλεται στην οικονομική κατάσταση ενός ζευγαριού ή στα ποσοστά ανεργίας. Επιπλέον, ακόμη και όταν τα ζευγάρια δεν επηρεάζονται άμεσα από μια οικονομική ύφεση, η περιρρέουσα ατμόσφαιρα φαίνεται να τα επηρεάζει ως προς την αναπαραγωγική συμπεριφορά τους. Μάλιστα, η κατάσταση του γενικότερου οικονομικού περιβάλλοντος μιας χώρας, είτε βάσει του Α.Ε.Π., είτε βάσει του ποσοστού ανέργων, φαίνεται να επηρεάζει ένα ζευγάρι περισσότερο από την δική του οικονομική κατάσταση (Goldstein, Kreyenfeld, Jasilioniene & Orsal 2013; Kotzamanis, Baltas & Kostaki, 2017).

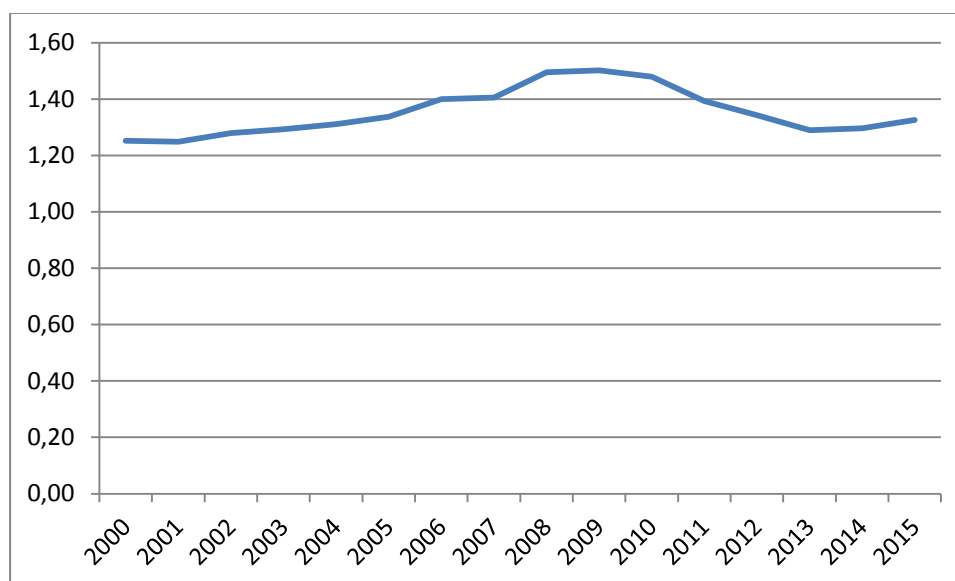
5. Αποτελέσματα

5.1 Δείκτης ολικής γονιμότητας

Μετά την επεξεργασία των δεδομένων από τη Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία (Eurostat) έχουμε τα αποτελέσματα που μας ενδιαφέρουν. Παρακάτω γίνεται η παρουσίαση των αποτελεσμάτων αυτών. Οι χώρες στις οποίες γίνεται αναφορά είναι η Ελλάδα, η Ιταλία, η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Γαλλία, η Γερμανία, η Σουηδία, η Αυστρία και η Ελβετία. Θα ακολουθήσει η παρουσίαση του Δείκτη ολικής γονιμότητας (TFR) συνολικά για κάθε μία χώρα ξεχωριστά. Η χρονική περίοδος περιλαμβάνει την περίοδο της οικονομικής κρίσης (2007-2015) αλλά ξεκινάει μερικά χρόνια νωρίτερα, από το 2000, για να είναι περισσότερο κατανοητή η μεταβολή που προκλήθηκε από την οικονομική ύφεση.

Με βάση το Διάγραμμα 1 παρατηρείται ότι από το 2000 και μετά τα ποσοστά του Δείκτη ολικής γονιμότητας για την Ελλάδα αυξάνονται μέχρι το 2008. Πιο συγκεκριμένα από 1,25 το 2001 έφτασαν σε 1,49 το 2008. Κατά την περίοδο αυτή τα οικονομικά προβλήματα δεν είχαν κάνει ακόμα την εμφάνισή τους. Μετά το 2008 υπάρχει μια πτωτική πορεία των ποσοστών με αποκορύφωμα το 2013 (1,29) καθώς είναι η περίοδος κατά την οποία η οικονομία της χώρας εισήλθε σε βαθιά ύφεση. Η πτώση αυτή σταματάει το 2013 και παρουσιάζεται μια μικρή άνοδος.

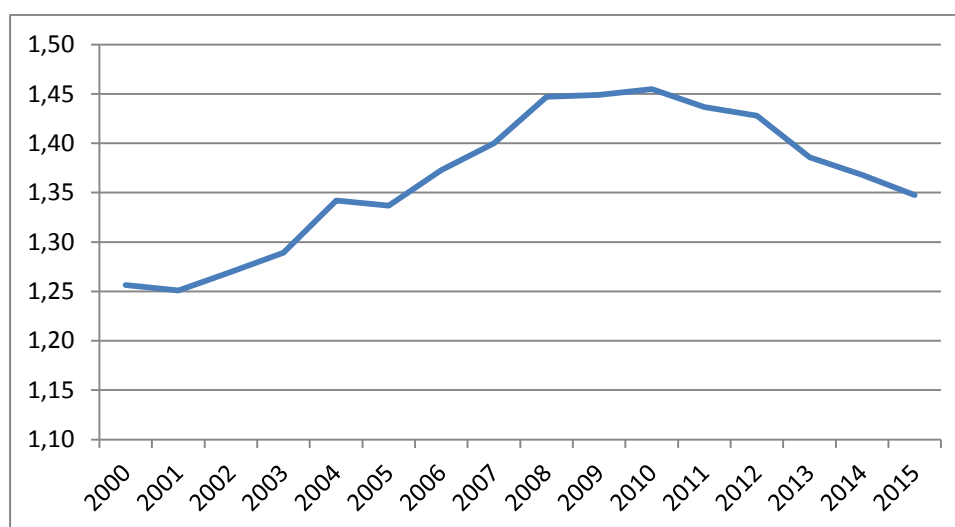
Διάγραμμα 1. Δείκτης ολικής γονιμότητας για την Ελλάδα

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Σύμφωνα με το Διάγραμμα 2 είναι εμφανές ότι τα ποσοστά του Δείκτη ολικής γονιμότητας στην Ιταλία παρουσιάζουν μια διαρκή άυξηση μέχρι το 2008 (από 1,25 το 2000 σε 1,44 το 2008) , όπως συνέβη και στην Ελλάδα, με εξαίρεση την περίοδο 2004-2005, και από το 2010 και μετά μειώνονται σημαντικά αγγίζοντας το 1,34 το 2015. Αυτή η καθυστέρηση στην πτώση των ποσοστών πιθανότατα οφείλεται στο ότι η Ιταλία κατάφερε προσωρινά να μην επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από την κρίση του 2008, για αυτό το λόγο και ο Δείκτης συνολικής γονιμότητας φαίνεται να μην επηρεάζεται ιδιαίτερα αρχικά. Στη συνέχεια όμως, μετά το 2012, τα ποσοστά πραγματοποιούν «βουτιά» ως απόρροια της οικονομικής ύφεσης.

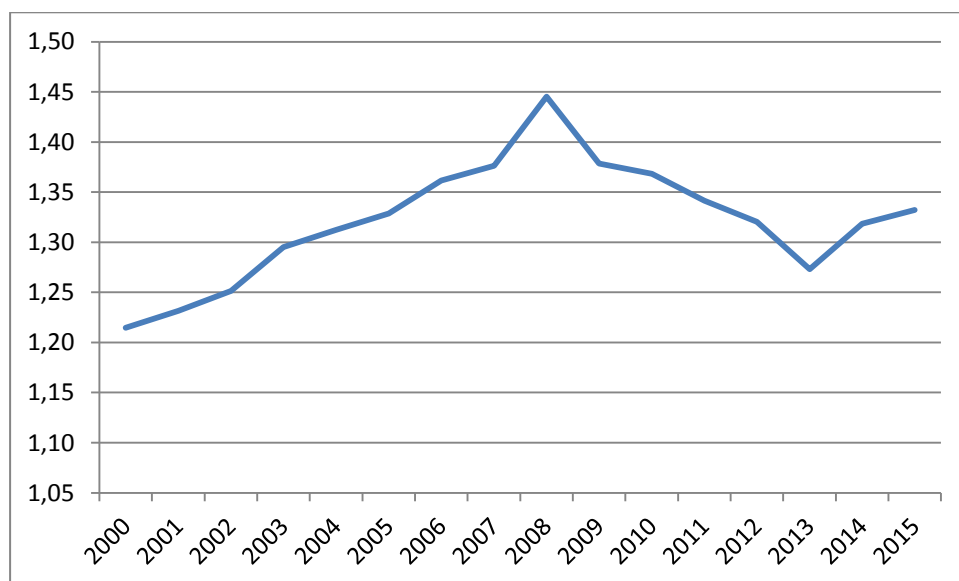
Διάγραμμα 2. Δείκτης ολικής γονιμότητας για την Ιταλία

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Στο Διάγραμμα 3 παρατηρείται ότι τα ποσοστά του Δείκτη ολικής γονιμότητας και για την Ισπανία παρουσιάζουν ανωδική πορεία μέχρι το 2008 και μάλιστα μια πολύ απότομη αύξηση μετά το 2007. Το 2008 ο Δείκτης ολικής γονιμότητας έφτασε στο 1,44 από 1,21 το 2000. Μετά το 2008, όμως, παρουσιάζουν σημαντική μείωση με αποκορύφωμα το 2013 όταν και φτάνουν το 1,27. Είναι η περίοδος της ύφεσης της ισπανικής οικονομίας. Από το 2014 και μετά βλέπουμε μια μικρή άνοδο των ποσοστών, της τάξης των 0,06 μονάδων, η οποία παρατηρείται και σε άλλες χώρες.

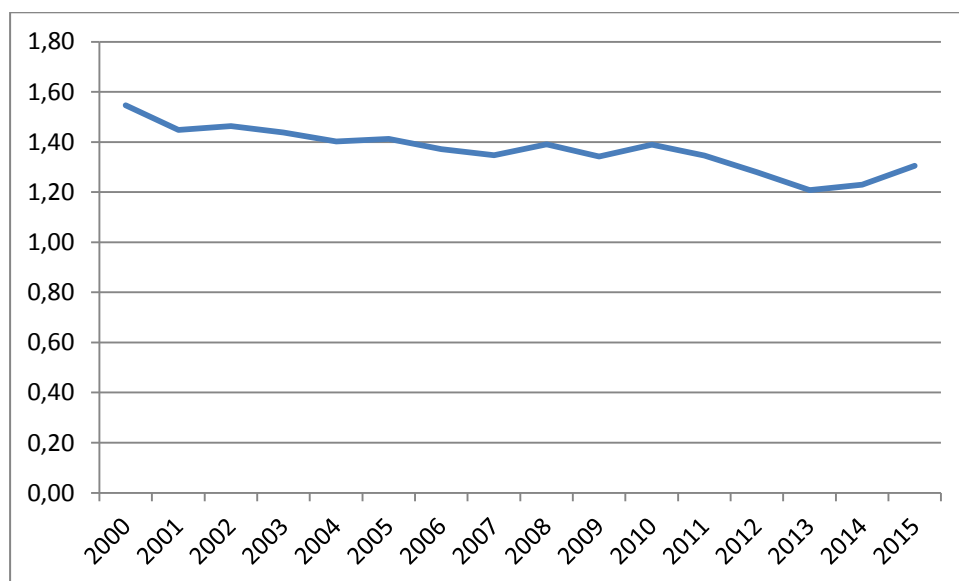
Διάγραμμα 3. Δείκτης ολικής γονιμότητας για την Ισπανία

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Στην Πορτογαλία παρατηρείται μια διαφορά στα ποσοστά γονιμότητας σε σχέση με τις παραπάνω χώρες του ευρωπαϊκού νότου. Με βάση το Διάγραμμα 4 φαίνεται ότι τα ποσοστά του Δείκτη ολικής γονιμότητας για την Πορτογαλία μειώνονται συνεχώς από το 2000 έως το 2013. Πιο συγκεκριμένα, από 1,54 το 2000 άγγιξαν το 1,20 το 2013. Από το 2014, όταν και άρχισε να ανακάμπτει η οικονομία της χώρας, τα ποσοστά γονιμότητας παρουσιάζουν μικρή αύξηση.

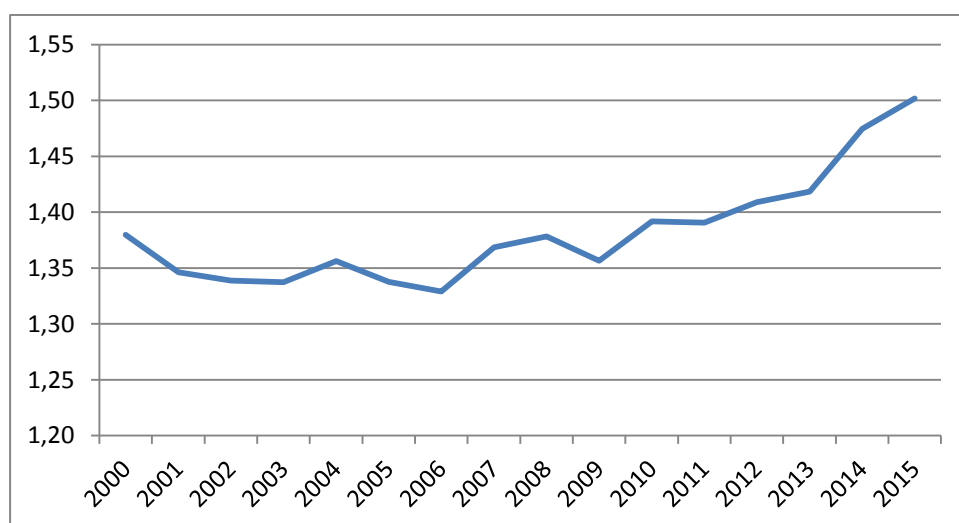
Διάγραμμα 4. Δείκτης ολικής γονιμότητας για την Πορτογαλία

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Η Γερμανία είναι μία από τις χώρες, οι οποίες δεν αντιμετώπισαν ιδιαίτερα προβλήματα από την οικονομική κρίση. Σύμφωνα με το Διάγραμμα 5 παρατηρούμε ότι υπάρχουν διακυμάνσεις στα ποσοστά του Δείκτη ολικής γονιμότητας για τη Γερμανία. Γενικότερα, υπάρχει μια αύξουσα πορεία, με εξαίρεση το 2006 (1,32 από 1,35) και το 2009 (1,35 από 1,38), και μια ιδιαίτερος απότομη αύξηση από το 2011 και μετά φτάνοντας στο 1,5 το 2015, περίοδο κατά την οποία οι χώρες του νότου παρουσίαζαν μείωση των ποσοστών τους, όπως φάνηκε παραπάνω.

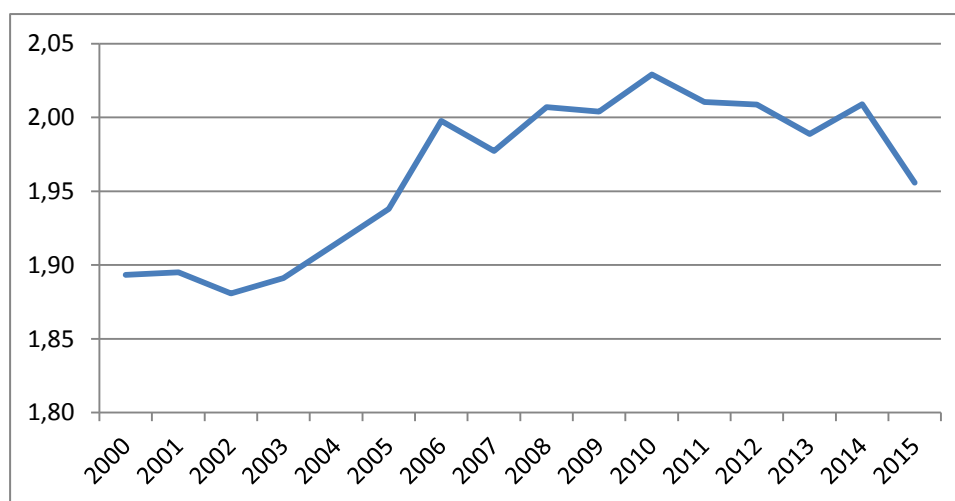
Διάγραμμα 5. Δείκτης ολικής γονιμότητας για τη Γερμανία

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Σύμφωνα με το Διάγραμμα 6 φαίνεται ότι υπάρχει μια μεγάλη αύξηση των ήδη υψηλών ποσοστών του Δείκτη ολικής γονιμότητας για τη Γαλλία από το 2002 που ήταν στο 1,88 σε 1,99 το 2006. Το 2007 υπάρχει μια μικρή μείωση (1,97), ενώ αυξάνονται και πάλι από το 2008 έως το 2010 (2,03). Το 2015, πάντως, υπάρχει μια πολύ απότομη μείωση των ποσοστών του δείκτη που φτάνουν το 1,95.

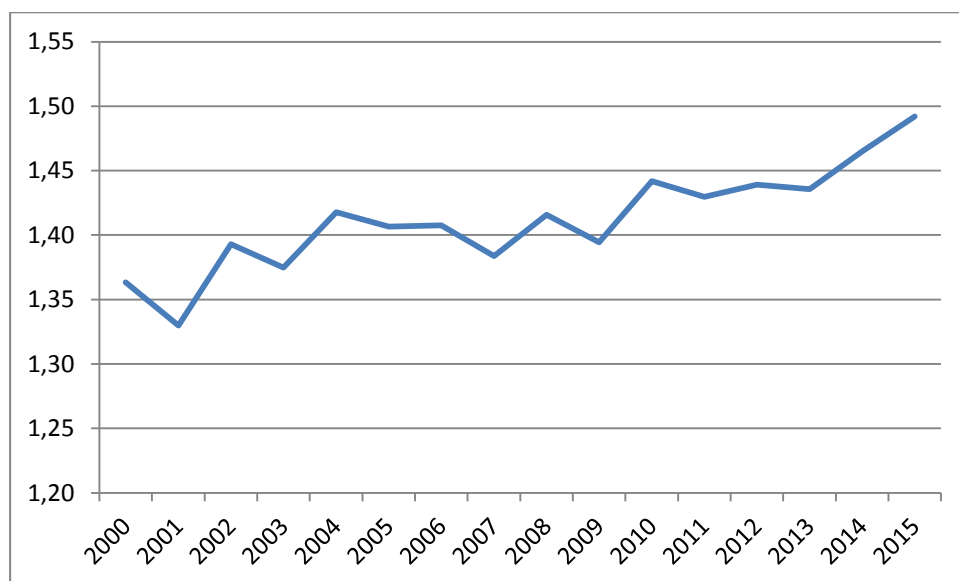
Διάγραμμα 6. Δείκτης ολικής γονιμότητας για τη Γαλλία

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Σύμφωνα με το Διάγραμμα 7 είναι εμφανές ότι υπάρχει γενικά μια ανωδική πορεία των ποσοστών του Δείκτη ολικής γονιμότητας από το 2000 έως το 2015, με κάποιες διακυμάνσεις στα ενδιάμεσα έτη. Αξιοσημείωτη μείωση παρουσιάζουν τα ποσοστά του 2001 σε 1,33 από 1,36 το 2000, ενώ βλέπουμε μια μεγάλη αύξηση στα ποσοστά μετά το 2013. Την περίοδο της οικονομικής κρίσης στην Ευρώπη, τα ποσοστά γονιμότητας της Αυστρίας παρέμειναν σε σταθερά επίπεδα με μια μεγάλη άνοδο μετά το 2013 αγγίζοντας το 1,49 το 2015. Και η Αυστρία είναι από τις χώρες που δεν αντιμετώπισαν πρόβλημα από την οικονομική κρίση.

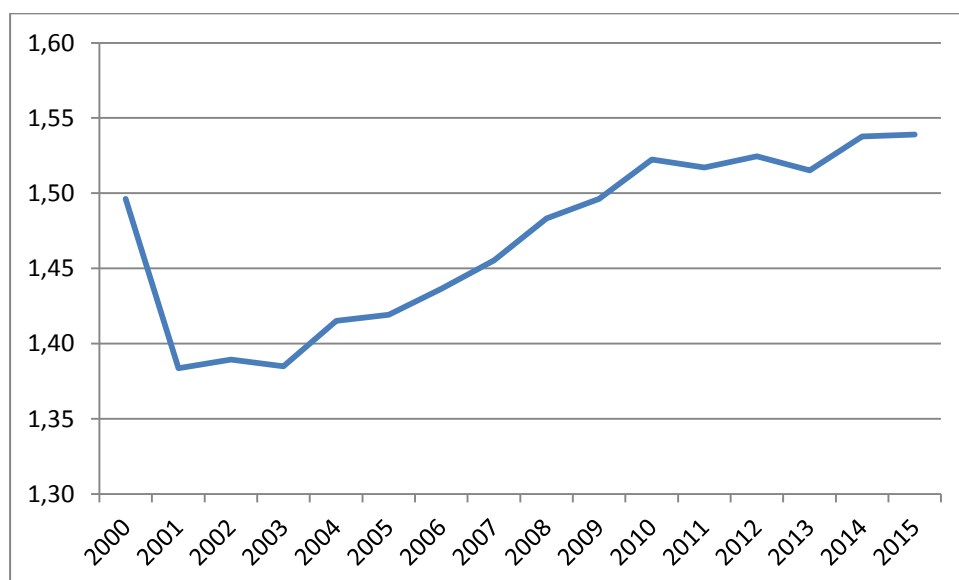
Διάγραμμα 7. Δείκτης ολικής γονιμότητας για την Αυστρία

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Η Ελβετία είναι μια από τις πλουσιότερες χώρες της Ευρώπης και η οικονομία της έμεινε σχεδόν ανεπηρέαστη από την πρόσφατη οικονομική ύφεση. Με βάση όσα προκύπτουν από το Διάγραμμα 8 παρατηρείται μια πολύ μεγάλη μείωση στα ποσοστά του Δείκτη ολικής γονιμότητας για την Ελβετία το 2001, καθώς από το 1,5 έπεσαν στο 1,38 και παραμένουν σε χαμηλά επίπεδα μέχρι και το 2003. Στη συνέχεια, υπάρχει διαρκής αύξηση των ποσοστών μέχρι το 2015 (1,54), με μια μικρή περίοδο στασιμότητας από το 2010 έως το 2013.

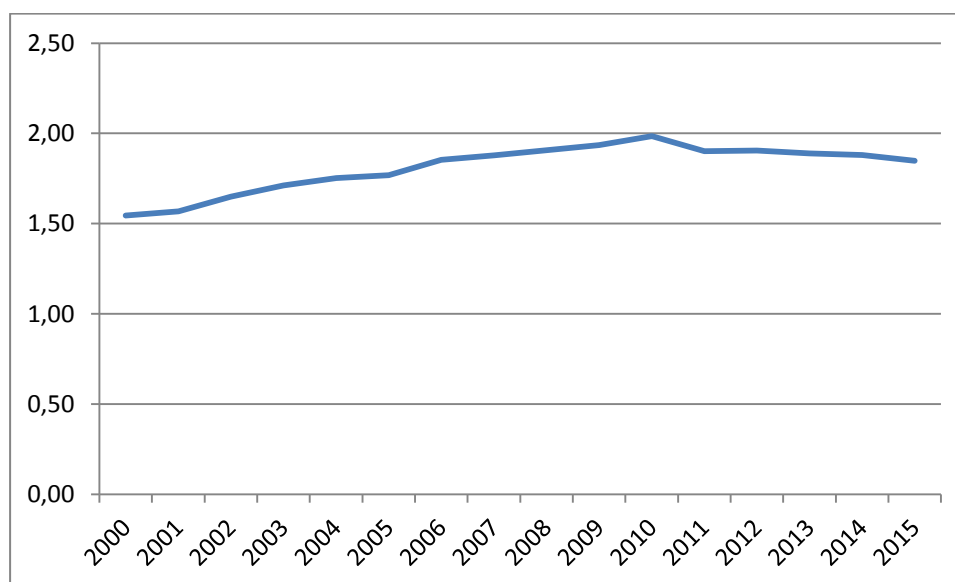
Διάγραμμα 8. Δείκτης ολικής γονιμότητας για την Ελβετία

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Σύμφωνα με το Διάγραμμα 9 φαίνεται ότι τα ποσοστά του Δείκτη ολικής γονιμότητας για τη Σουηδία αυξάνονται σταθερά από 1,54 το 2000 σε 1,98 το 2010 και στη συνέχεια παρουσιάζουν μείωση φτάνοντας στο 1,84 το 2015.

Διάγραμμα 9. Δείκτης ολικής γονιμότητας για τη Σουηδία

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

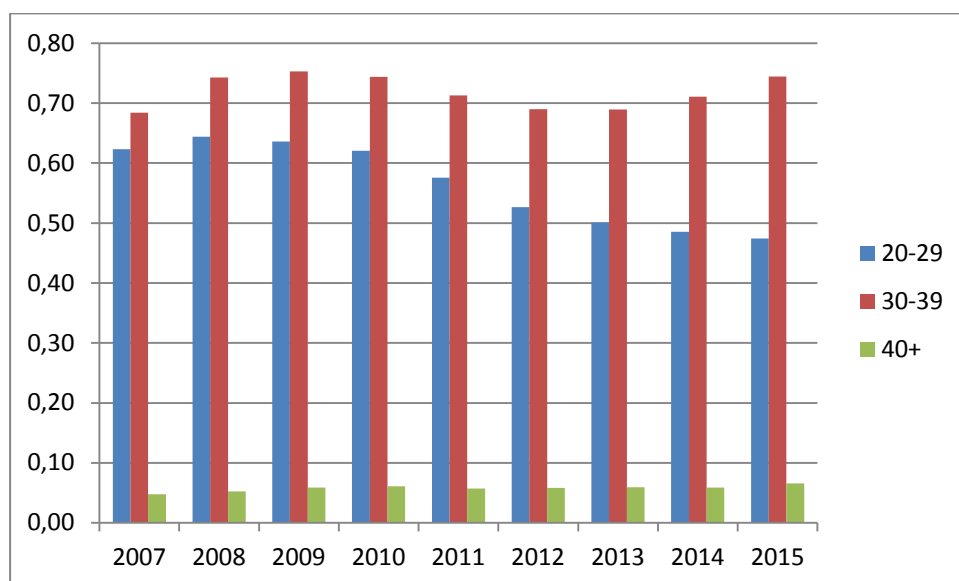
5.2 Ποσοστά γονιμότητας

Σε αυτήν την ενότητα θα γίνει παρουσίαση των ποσοστών γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα για κάθε χώρα ξεχωριστά, όπως προέκυψαν μετά την επεξεργασία των δεδομένων της Eurostat, για την περίοδο της οικονομικής κρίσης, δηλαδή από το 2007 έως και το 2015, μέχρι το οποίο υπάρχουν διαθέσιμα δεδομένα. Οι τρεις ηλικιακές ομάδες βάσει των οποίων κατανεμήθηκαν τα δεδομένα είναι 20-29 ετών, 30-39 ετών και άνω των 40 ετών. Σε αυτό το σημείο είναι χρήσιμο να επισημανθεί ότι δε λήφθηκαν υπ' όψιν τα δεδομένα για τις ηλικίες κάτω των 20 ετών καθώς σε αυτές τις ηλικίες τα ποσοστά γονιμότητας είναι πάρα πολύ χαμηλά.

Στο Διάγραμμα 10, είναι εμφανές ότι στην Ελλάδα παρατηρήθηκε σημαντική μείωση των ποσοστών της γονιμότητας των νέων (20-29), τα οποία από 0,64 το 2008 έφτασαν στο 0,47 το 2015. Τα ποσοστά για την ηλικιακή ομάδα των 30-39 παρουσιάζουν αυξομειώσεις κατά την περίοδο της κρίσης, καθώς από 0,75 το 2009 μειώθηκαν σε 0,69 το 2013, αλλά αυξήθηκαν αργότερα φτάνοντας 0,74 το 2015. Για τις ηλικίες άνω των 40 ετών υπάρχει πολύ χαμηλή γονιμότητα και τα ποσοστά παραμένουν σχεδόν σταθερά στο πέρασμα του χρόνου. Επιπλέον, όπως γίνεται

αντιληπτό από το Γράφημα 10, υψηλότερα ποσοστά γονιμότητας παρατηρούνται στην ηλικιακή ομάδα των 30-39 ετών.

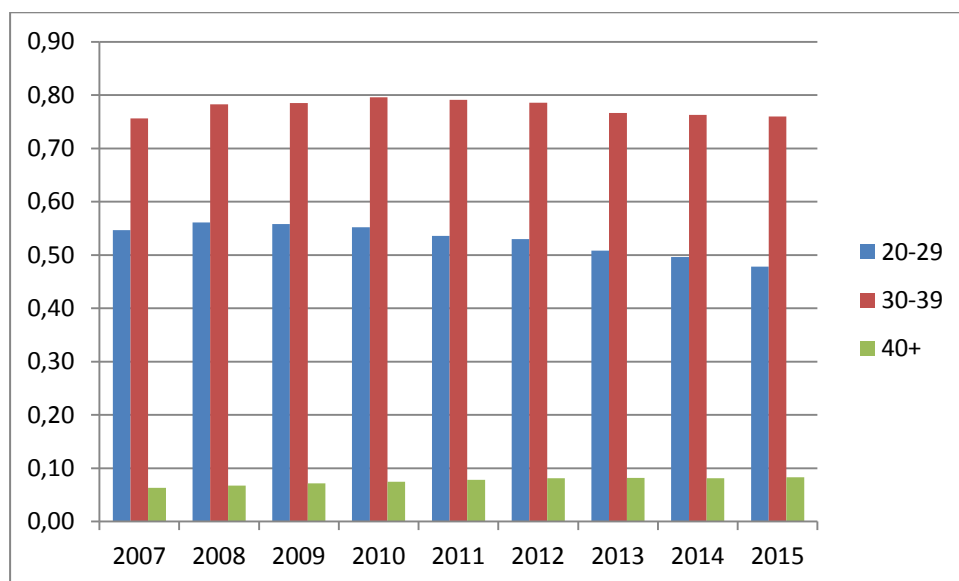
Διάγραμμα 10. Ποσοστά γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα για την Ελλάδα

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Στην περίπτωση της Ιταλίας παρατηρούμε ότι τα ποσοστά γονιμότητας παρουσιάζουν μικρές μεταβολές κατά την περίοδο της κρίσης, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 11. Στα ποσοστά των νέων (20-29) υπάρχει πτωτική τάση από 0,56 το 2008 σε 0,48 το 2015, ενώ μικρή μείωση παρατηρείται και στα ποσοστά της ηλικιακής ομάδας των 30-39, καθώς από 0,80 το 2010 έπεσαν σε 0,76 το 2015. Αξιοσημείωτο είναι ότι τα ποσοστά για τις ηλικίες άνω των 40 ετών παρουσιάζουν αύξηση, αν και πολύ μικρή, από 0,06 το 2007 σε 0,08 το 2015.

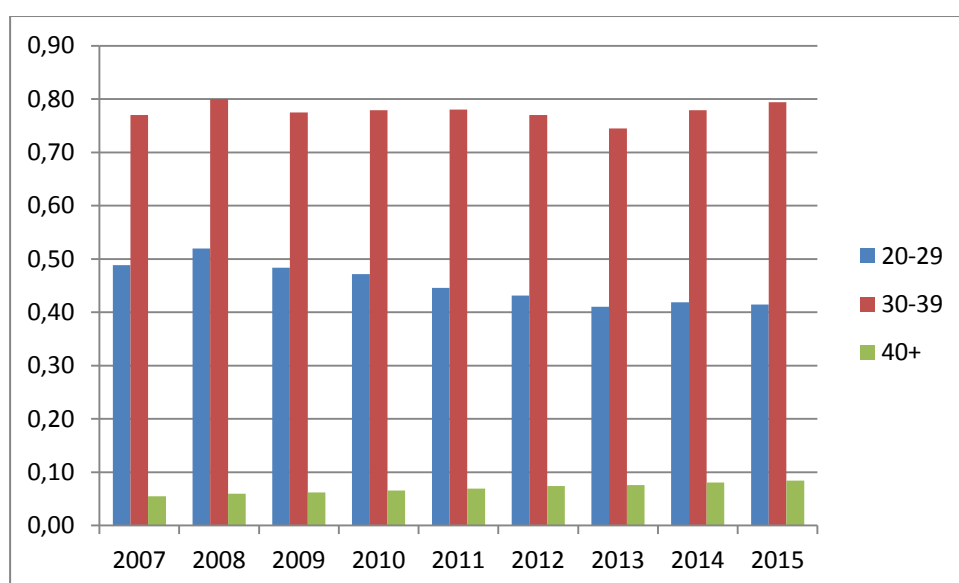
Διάγραμμα 11. Ποσοστά γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα για την Ιταλία

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Όπως είναι φανερό από το Διάγραμμα 12, και στην Ισπανία παρατηρείται μείωση των ποσοστών γονιμότητας κατά την περίοδο της οικονομικής ύφεσης για τις ηλικίες 20-29, τα οποία από 0,52 το 2008 έφτασαν στο 0,41 το 2013. Τα ποσοστά για τις ηλικίες 30-39 παρουσιάζουν μικρές αυξομειώσεις, καθώς το 2008 βρίσκονταν στο 0,80, έπεσαν στο 0,75 το 2013 και αυξήθηκαν εκ νέου το 2015 αγγίζοντας το 0,79. Τα ποσοστά των μεγαλύτερων ηλικιών παρουσιάζουν πολύ μικρή αύξηση από 0,05 το 2007 σε 0,08 το 2015.

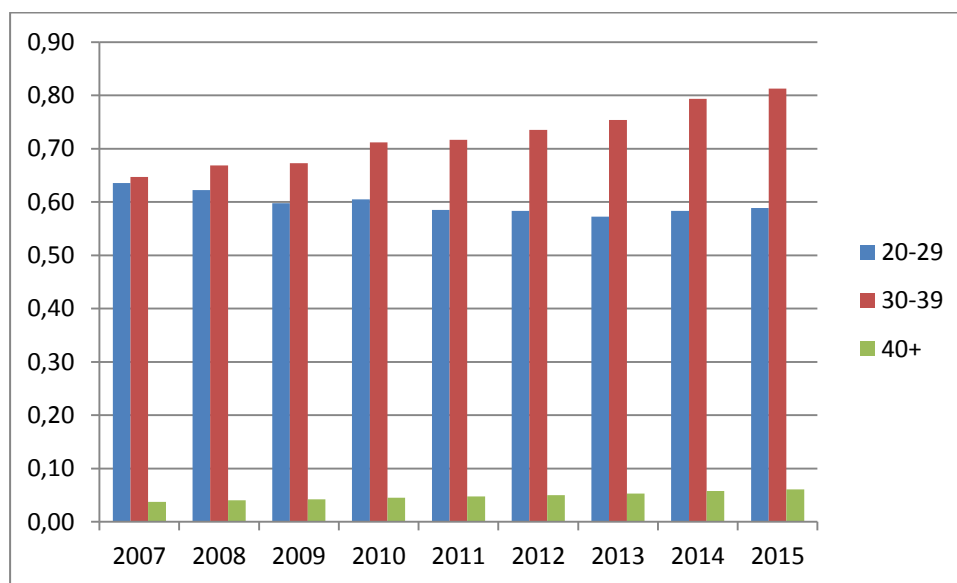
Διάγραμμα 12. Ποσοστά γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα για την Ισπανία

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Όσον αφορά τη Γερμανία, παρατηρείται μείωση των ποσοστών γονιμότητας των νέων (20-29) από 0,64 το 2007 σε 0,57 το 2013, όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 13. Αντιθέτως, υπάρχει σημαντική αύξηση στα ποσοστά της ηλικιακής ομάδας των 30-39 ετών, τα οποία από 0,65 το 2007 αγγίζουν το 0,81 το 2015. Επιπροσθέτως, αξίζει να σημειωθεί ότι ενώ τα ποσοστά των ηλικιακών ομάδων 20-29 και 30-39 σχεδόν ταυτίζονται το 2007, με το πέρασμα των ετών ανοίγει η ψαλίδα και φτάνουν να έχουν μια διαφορά της τάξης των 0,38 μονάδων το 2015.

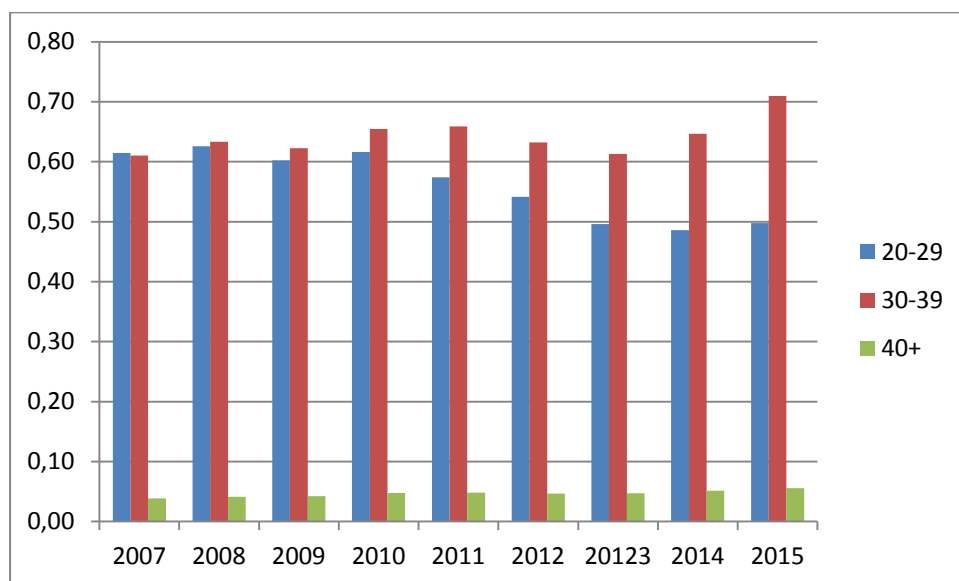
Διάγραμμα 13. Ποσοστά γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα για τη Γερμανία

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Όπως γίνεται αντιληπτό από το Διάγραμμα 14, και στην Πορτογαλία υπήρξε σημαντική μείωση στα ποσοστά γονιμότητας των νέων (20-29) κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Η μείωση στην περίπτωση της Πορτογαλίας παρατηρείται μετά το 2010, όταν τα ποσοστά γονιμότητας των νέων ήταν 0,62 και φτάνει στο 0,49 το 2014. Στα ποσοστά γονιμότητας των ηλικιών 30-39 υπάρχουν αρκετές αυξομειώσεις, με μικρή μείωση στα ποσοστά γονιμότητας του 2013 που άγγιξαν το 0,61 από 0,66 το 2011, ενώ αυξήθηκαν αργότερα σε 0,71 το 2015.

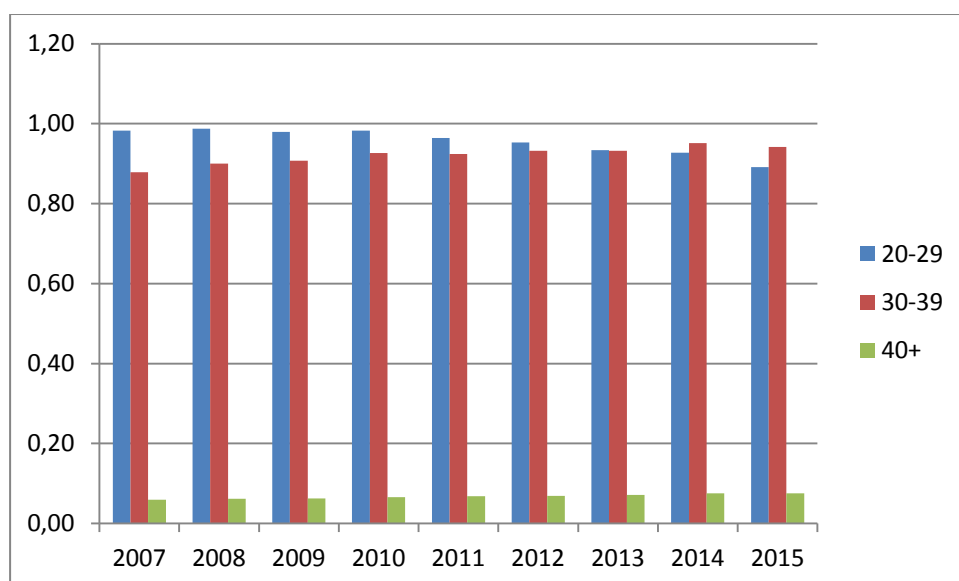
Διάγραμμα 14. Ποσοστά γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα για τη Πορτογαλία

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Σύμφωνα με το Διάγραμμα 15, τα ποσοστά γονιμότητας για τις ηλικίες κάτω των 30 στη Γαλλία παρουσιάζουν μικρή μείωση την περίοδο της ύφεσης. Πιο συγκεκριμένα, από 0,99 το 2008 έφτασαν στο 0,89 το 2015. Αντιθέτως, τα ποσοστά για την ηλικιακή ομάδα των 30-39 αυξάνονται σταδιακά από 0,88 το 2007 σε 0,95 το 2014. Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι στην περίπτωση της Γαλλίας η γονιμότητα των νέων είναι υψηλότερη από αυτή των ηλικιών 30-39 μέχρι το 2013, ενώ στη συνέχεια συμβαίνει το αντίθετο.

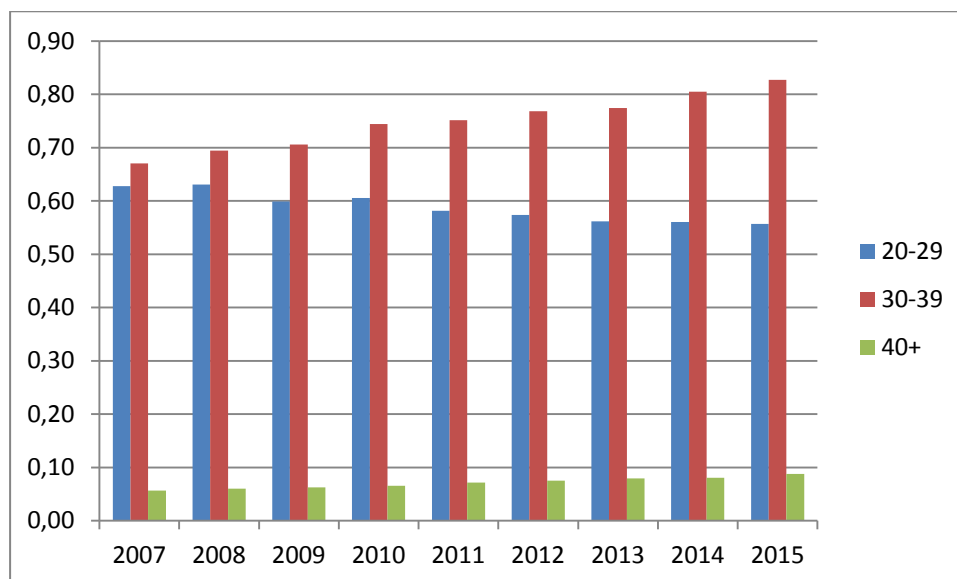
Διάγραμμα 15. Ποσοστά γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα για τη Γαλλία

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Στην περίπτωση της Αυστρίας υπάρχει μείωση στα ποσοστά γονιμότητας των νέων και αύξηση στα ποσοστά γονιμότητας της ηλικιακής ομάδας 30-39. Πιο συγκεκριμένα, η γονιμότητα των νέων μειώθηκε από 0,63 το 2008 σε 0,56 το 2013. Αντίθετα, οι ηλικίες 30-39 αύξησαν τη γονιμότητά τους από 0,67 σε 0,83 την περίοδο 2007-2015. Αύξηση παρατηρείται και στις ηλικίες 40 και άνω αφού από 0,06 έφτασε το 0,08 για την ίδια χρονική περίοδο (Διάγραμμα 16).

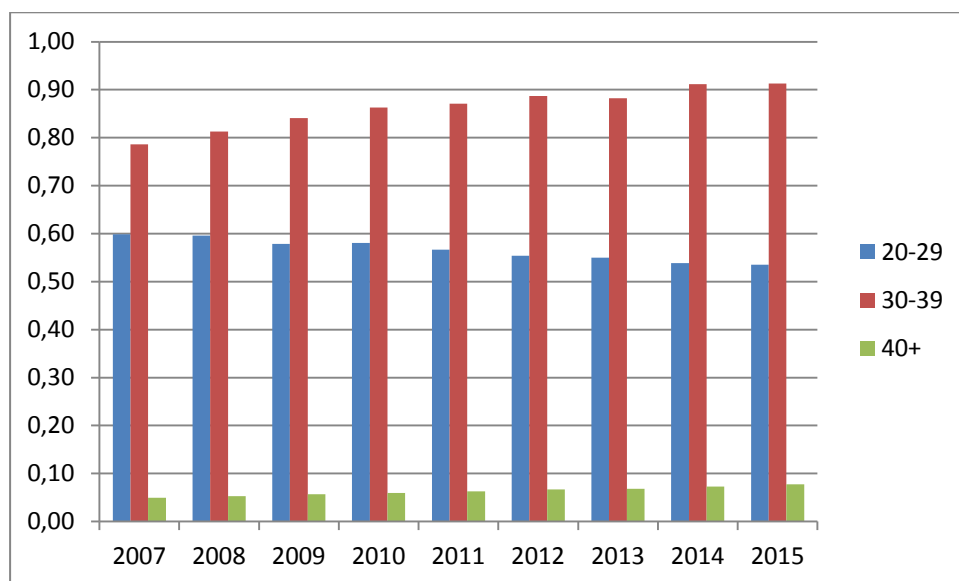
Διάγραμμα 16. Ποσοστά γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα για την Αυστρία

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Στην Ελβετία παρατηρείται μια σημαντική αύξηση στα ποσοστά γονιμότητας των ηλικιών 30-39 την περίοδο της κρίσης καθώς από 0,79 το 2007 έφτασαν στο 0,91 το 2015. Αντιθέτως, τα ποσοστά για τις ηλικίες 20-29 ακολουθούν αντίστροφη πορεία, καθώς από 0,60 το 2007 μειώθηκαν σε 0,54 το 2015 (Διάγραμμα 17).

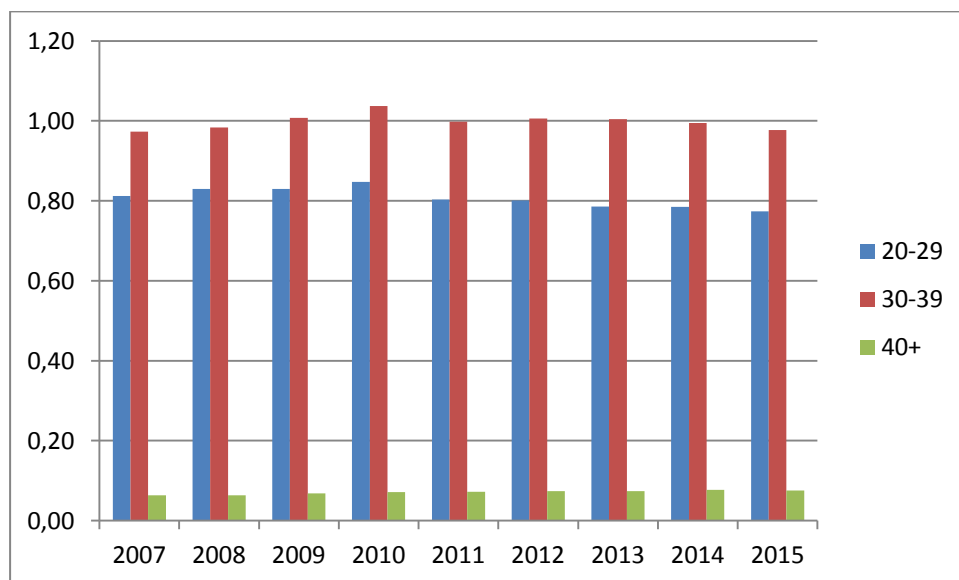
Διάγραμμα 17. Ποσοστά γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα για την Ελβετία

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Όπως γίνεται αντιληπτό από το Διάγραμμα 18, στη Σουηδία τόσο τα ποσοστά γονιμότητας της ηλικιακής ομάδας 20-29, όσο και αυτά της ηλικιακής ομάδας 30-39 αυξάνονται από το 2007 έως το 2010 (από 0,81 και 0,97 σε 0,85 και 1,04 αντίστοιχα). Στη συνέχεια, τα ποσοστά αυτά μειώνονται μέχρι και το 2015.

Διάγραμμα 18. Ποσοστά γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα για τη Σουηδία

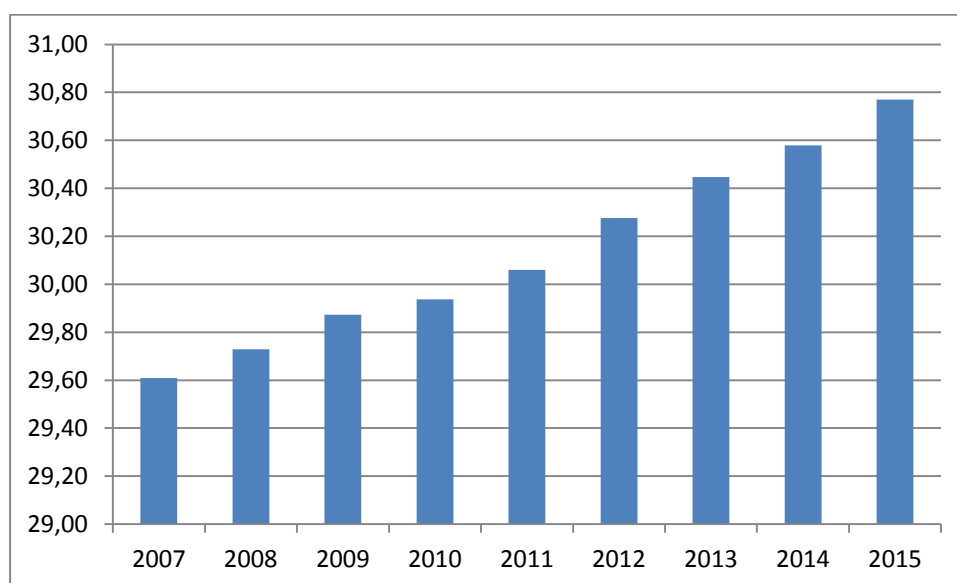
Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

5.3 Μέση ηλικία τεκνοποίησης

Στη συγκεκριμένη ενότητα θα γίνει παρουσίαση της μέσης ηλικίας τεκνοποίησης για κάθε χώρα ξεχωριστά, όπως προέκυψε μετά την επεξεργασία των δεδομένων που αντλήθηκαν από τη βάση δεδομένων της Eurostat. Τα αποτελέσματα θα τοποθετηθούν χρονικά στην περίοδο της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, δηλαδή από το 2007 έως και το 2015, μέχρι το οποίο υπάρχουν διαθέσιμα δεδομένα.

Όσον αφορά την Ελλάδα, παρατηρείται μία αυξητική τάση της μέσης ηλικίας τεκνοποίησης κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, σύμφωνα με το Διάγραμμα 19. Πιο συγκεκριμένα, το 2007 η μέση ηλικία τεκνοποίησης στην Ελλάδα ήταν 29,61 έτη, ενώ το 2015 εκτινάχθηκε στα 30,77 έτη. Αυτή η μεταβολή γίνεται πιο έντονη μετά το 2011, όταν και αυξάνεται περίπου κατά 0,20 μονάδες ανά έτος.

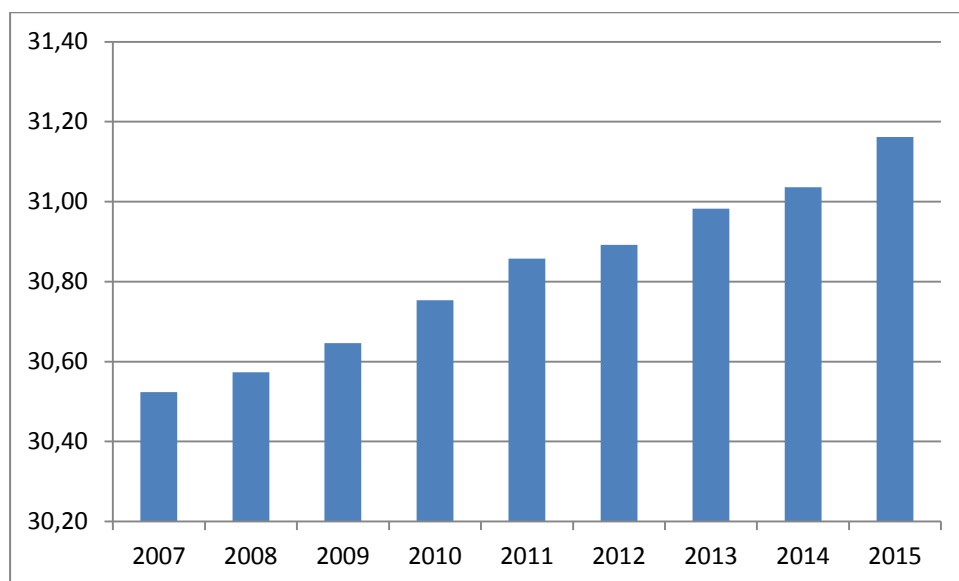
Διάγραμμα 19. Μέση ηλικία τεκνοποίησης για την Ελλάδα

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Στο Διάγραμμα 20 παρατηρείται μια αύξηση στη μέση ηλικία τεκνοποίησης για την Ιταλία. Το 2007 η μέση ηλικία τεκνοποίησης ήταν τα 30,52 έτη και μέχρι το 2015 έφτασε στα 31,16 έτη.

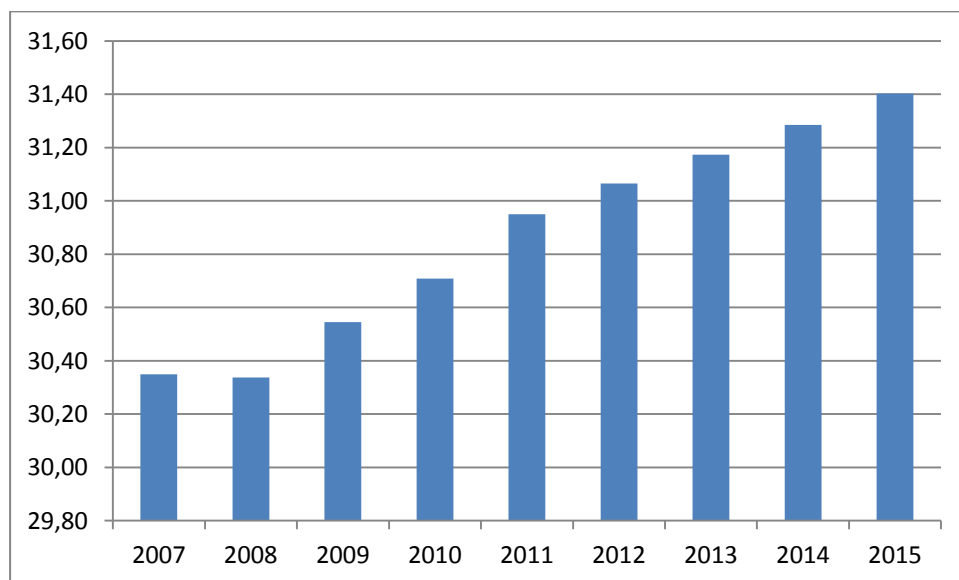
Διάγραμμα 20. Μέση ηλικία τεκνοποίησης για την Ιταλία

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Στην περίπτωση της Ισπανίας παρατηρούμε αρχικά μια πολύ μικρή μείωση της μέσης ηλικίας τεκνοποίησης, καθώς το 2008 ήταν 30,34 έτη από 30,35 το 2007. Από το 2009, όμως, και μετά υπάρχει μεγάλη σταδιακή αύξηση αγγίζοντας τα 31,40 έτη το 2015 (Διάγραμμα 21).

Διάγραμμα 21. Μέση ηλικία τεκνοποίησης για την Ισπανία

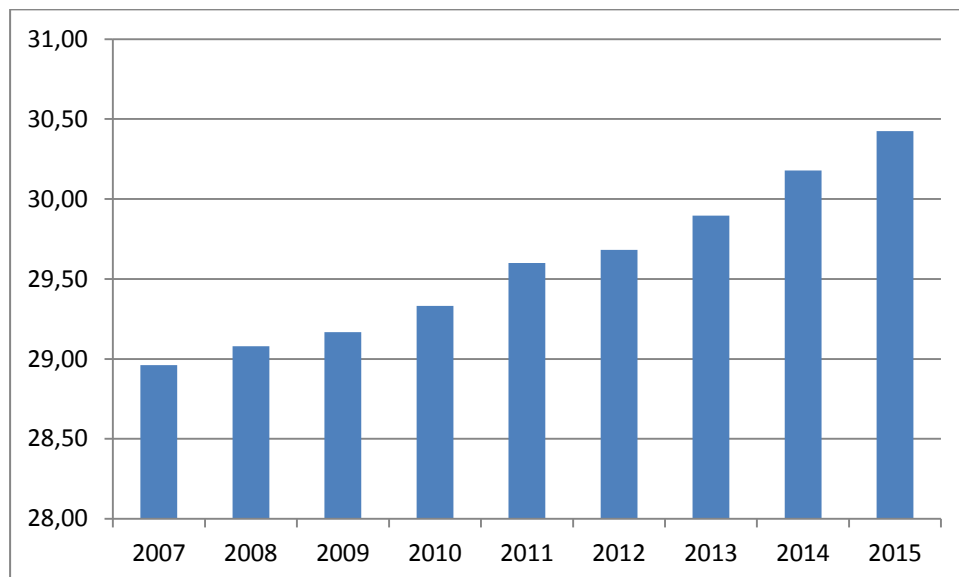

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Η μέση ηλικία γονιμότητας αυξάνεται σημαντικά και στην περίπτωση της Πορτογαλίας κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Είναι εμφανές από το

Διάγραμμα 22, ότι υπήρξε μεγάλη αύξηση, της τάξεως του 1,5 έτους περίπου, της μέσης ηλικίας τεκνοποίησης από 28,96 το 2007 σε 30,42 το 2015.

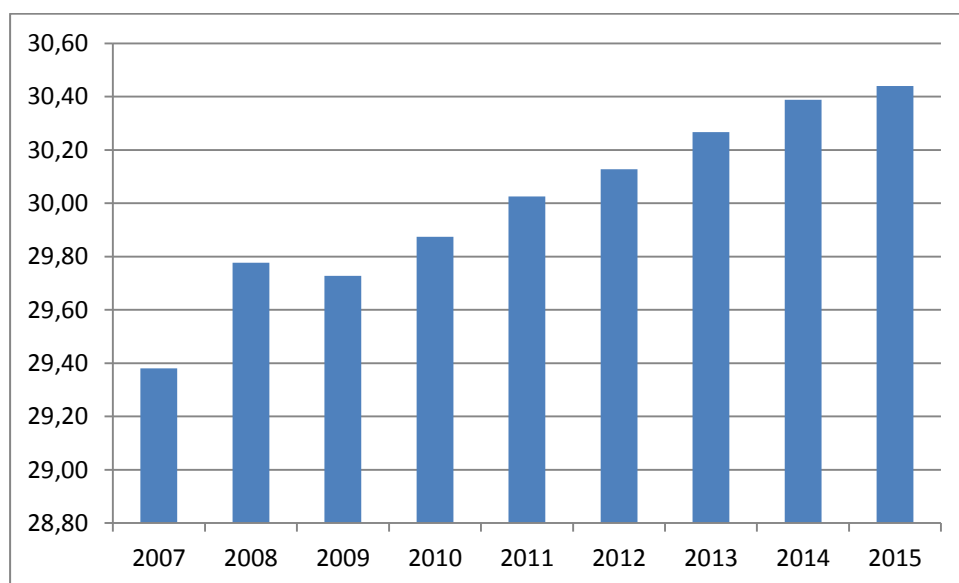
Διάγραμμα 22. Μέση ηλικία τεκνοποίησης για την Πορτογαλία

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Σύμφωνα με το Διάγραμμα 23 παρατηρείται μια αυξητική τάση της μέσης ηλικίας τεκνοποίησης στη Γερμανία. Αρχικά, υπάρχει μια σημαντική αύξηση από 29,38 έτη το 2007 σε 29,78 το 2008. Το 2009 η μέση ηλικία τεκνοποίησης μειώνεται σε 29,73 έτη, για να αρχίσει να αυξάνεται εκ νέου από το 2010 έως το 2015 όταν και άγγιξε τα 30,44 έτη.

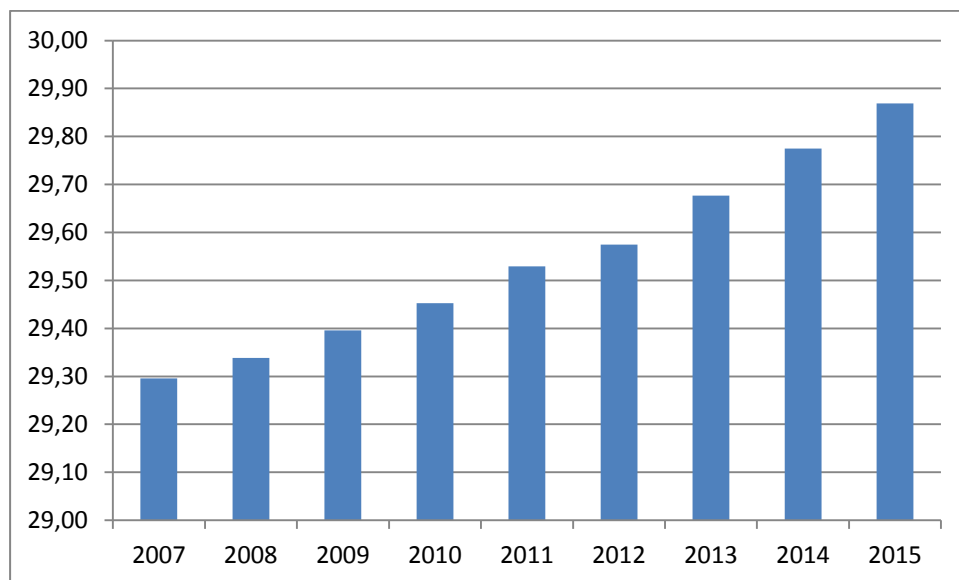
Διάγραμμα 23. Μέση ηλικία τεκνοποίησης για τη Γερμανία

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Στην περίπτωση της Γαλλίας υπάρχει μια σταθερή αλλά μικρή αύξηση στη μέση ηλικία τεκνοποίησης κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Το 2007 η μέση ηλικία τεκνοποίησης ήταν τα 29,30 έτη, ενώ το 2015 ήταν τα 29,87 έτη (Διάγραμμα 24).

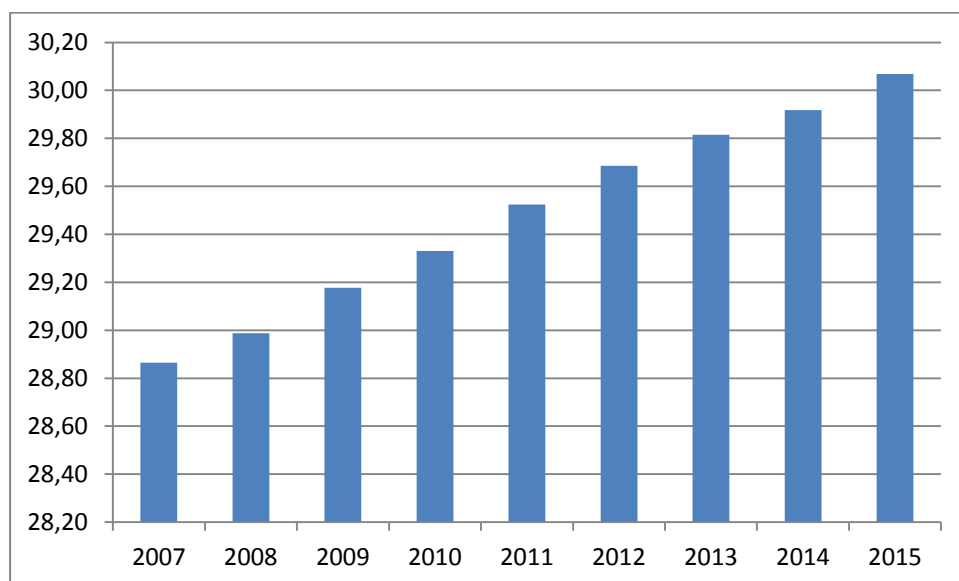
Διάγραμμα 24. Μέση ηλικία τεκνοποίησης για τη Γαλλία

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Στην Αυστρία υπάρχει σταθερή αύξηση της μέσης ηλικίας τεκνοποίησης κατά το διάστημα της οικονομικής ύφεσης, σύμφωνα με το Διάγραμμα 25, από 28,86 έτη το 2007 σε 30,07 έτη το 2015.

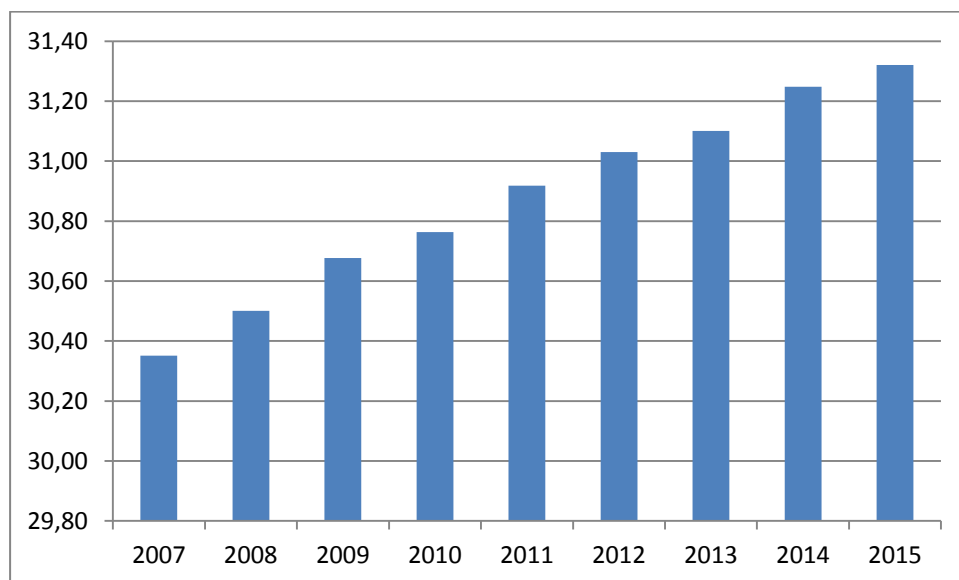
Διάγραμμα 25. Μέση ηλικία τεκνοποίησης για την Αυστρία

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Όπως γίνεται αντιληπτό από το Διάγραμμα 26, και στην Ελβετία υπάρχει αύξηση της μέσης ηλικίας τεκνοποίησης από το 2007 έως το 2015, καθώς από τα 30,35 έτη έφτασε στα 31,32 έτη.

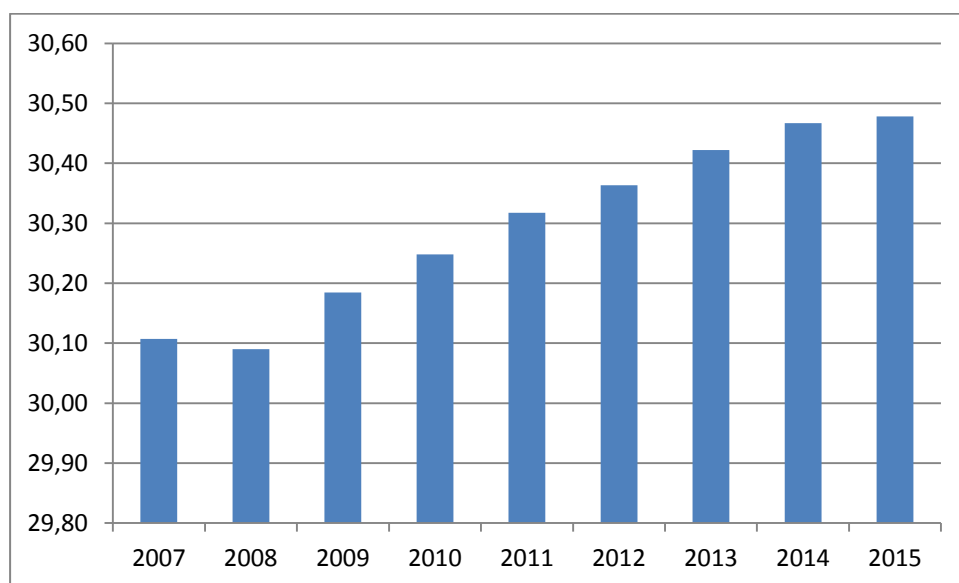
Διάγραμμα 26. Μέση ηλικία τεκνοποίησης για την Ελβετία

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Στην περίπτωση της Σουηδίας παρατηρείται αρχικά μια μικρή μείωση στη μέση ηλικία τεκνοποίησης από 30,11 έτη το 2007 σε 30,09 το 2008, σύμφωνα με το Διάγραμμα 27. Από το 2009, η μέση ηλικία αυξάνεται ελαφρώς φτάνοντας τα 30,48 έτη το 2015.

Διάγραμμα 27. Μέση ηλικία τεκνοποίησης για τη Σουηδία

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

5.4 Συγκριτικά αποτελέσματα

Μετά την παρουσίαση των αποτελεσμάτων για κάθε χώρα ξεχωριστά στις προηγούμενες ενότητες θα ακολουθήσει μια συγκριτική παρουσίαση για την καλύτερη αποτύπωση ομοιοτήτων και διαφορών μεταξύ των υπό εξέταση χωρών.

Πίνακας 1. Μέση ηλικία τεκνοποίησης για την περίοδο 2007-2015 ανά χώρα

Χώρα	Έτος				
	2007	2009	2011	2013	2015
Ελλάδα	29,61	29,87	30,06	30,45	30,77
Ιταλία	30,52	30,65	30,86	30,98	31,16
Ισπανία	30,35	30,54	30,95	31,17	31,4
Πορτογαλία	28,96	29,17	29,6	29,9	30,42
Γερμανία	29,38	29,73	30,03	30,27	30,44
Γαλλία	29,3	29,4	29,53	29,68	29,87
Αυστρία	28,86	29,18	29,52	29,82	30,07
Ελβετία	30,35	30,68	30,92	31,1	31,32
Σουηδία	30,11	30,18	30,32	30,42	30,48

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Στον Πίνακα 1 παρουσιάζεται συνοπτικά η μέση ηλικία τεκνοποίησης για όλες τις υπό εξέταση χώρες κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Είναι εμφανές ότι υπάρχει μία αυξητική τάση της μέσης ηλικίας για όλες τις χώρες του δείγματος. Η Ισπανία, η Ιταλία και η Ελβετία είναι οι χώρες με την υψηλότερη μέση ηλικία τεκνοποίησης καθ'όλη τη διάρκεια της οκταετίας, ενώ η Αυστρία, η Γαλλία και η Πορτογαλία είναι οι χώρες με τη χαμηλότερη.

Πίνακας 2. Μέση ηλικία τεκνοποίησης για τα έτη 2007 και 2015 ανά χώρα και ποσοστό μεταβολής

Χώρα	Έτος		Αύξηση (%)
	2007	2015	
Ελλάδα	29,61	30,77	3,92
Ιταλία	30,52	31,16	2,09
Ισπανία	30,35	31,4	3,46
Πορτογαλία	28,96	30,42	5,04
Γερμανία	29,38	30,44	3,61
Γαλλία	29,3	29,87	1,95
Αυστρία	28,86	30,07	4,19
Ελβετία	30,35	31,32	3,2
Σουηδία	30,11	30,48	1,23

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Στον Πίνακα 2 παρουσιάζεται το μέγεθος της μεταβολής της μέσης ηλικίας τεκνοποίησης, το οποίο μας βοηθάει να καταλάβουμε ποιές χώρες επηρεάστηκαν περισσότερο σε αυτόν τον τομέα κατά την περίοδο της οικονομικής ύφεσης. Όπως γίνεται αντιληπτό, λοιπόν, η Πορτογαλία (5,04%), η Αυστρία (4,19%) και η Ελλάδα (3,92%) είναι οι χώρες που υπέστησαν τη μεγαλύτερη μεταβολή ως προς τη μέση ηλικία τεκνοποίησης, ενώ αντιθέτως η Σουηδία (1,23%) και η Γαλλία (1,95%) επηρεάστηκαν λιγότερο.

Πίνακας 3. Δείκτης ολικής γονιμότητας για την περίοδο 2007-2015 ανά χώρα

Χώρα	2007	2009	Έτος 2011	2013	2015
Ελλάδα	1,4	1,5	1,39	1,29	1,33
Ιταλία	1,4	1,45	1,44	1,39	1,35
Ισπανία	1,38	1,38	1,34	1,27	1,33
Πορτογαλία	1,34	1,34	1,35	1,21	1,31
Γερμανία	1,37	1,36	1,39	1,42	1,5
Γαλλία	1,98	2	2,01	1,99	1,96
Αυστρία	1,42	1,39	1,43	1,44	1,49
Ελβετία	1,46	1,5	1,52	1,52	1,54
Σουηδία	1,87	1,94	1,9	1,89	1,85

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Σύμφωνα με τον Πίνακα 3, όπου απεικονίζεται ο Δείκτης ολικής γονιμότητας όλων των υπό εξέταση χωρών κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, παρατηρείται μείωση των ποσοστών σε κάποιες χώρες, ενώ σε κάποιες άλλες υπάρχει στασιμότητα μέχρι το 2013. Οι χώρες του ευρωπαϊκού νότου (Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία) είναι εμφανές αφ' ενός ότι γενικά παρουσιάζουν χαμηλή γονιμότητα συγκριτικά με τις υπόλοιπες χώρες και αφ' ετέρου ότι αντιμετώπισαν σημαντική μείωση των ποσοστών του Δείκτη ολικής γονιμότητας μέχρι το 2013. Για παράδειγμα, η Πορτογαλία από 1,37 το 2007 έπεσε στο 1,21 το 2013. Από την άλλη, κατά την ίδια χρονική περίοδο στις υπόλοιπες χώρες υπήρξε στασιμότητα των ποσοστών (παράδειγμα η Γαλλία όπου από 1,98 το 2007 έγινε 1,99 το 2013). Μετά το 2013 παρατηρείται αύξηση των ποσοστών του Δείκτη ολικής γονιμότητας σε όλες τις υπό εξέταση χώρες, με εξαίρεση τη Γαλλία και τη Σουηδία, όπου υπήρξε μείωση. Σε αυτό το σημείο να σημειωθεί ότι η Γαλλία και η Σουηδία είναι οι χώρες με την υψηλότερη γονιμότητα συνολικά από αυτές που μελετήθηκαν.

Πίνακας 4. Ποσοστά γονιμότητας για την ηλικιακή ομάδα των 20-29 ετών για την περίοδο 2007-2015 ανά χώρα

Χώρα	Έτος				
	2007	2009	2011	2013	2015
Ελλάδα	0,62	0,64	0,58	0,5	0,47
Ιταλία	0,55	0,56	0,54	0,51	0,48
Ισπανία	0,49	0,48	0,45	0,41	0,41
Πορτογαλία	0,61	0,6	0,57	0,5	0,5
Γερμανία	0,64	0,6	0,58	0,57	0,59
Γαλλία	0,98	0,98	0,96	0,93	0,89
Αυστρία	0,63	0,6	0,58	0,56	0,56
Ελβετία	0,6	0,58	0,57	0,55	0,54
Σουηδία	0,81	0,83	0,8	0,79	0,77

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Πίνακας 5. Ποσοστά γονιμότητας για την ηλικιακή ομάδα των 30-39 ετών για την περίοδο 2007-2015 ανά χώρα

Χώρα	Έτος				
	2007	2009	2011	2013	2015
Ελλάδα	0,68	0,75	0,71	0,69	0,74
Ιταλία	0,76	0,78	0,79	0,77	0,76
Ισπανία	0,77	0,77	0,78	0,75	0,79
Πορτογαλία	0,61	0,62	0,66	0,61	0,71
Γερμανία	0,65	0,67	0,72	0,75	0,81
Γαλλία	0,88	0,91	0,92	0,93	0,94
Αυστρία	0,67	0,71	0,75	0,77	0,83
Ελβετία	0,79	0,84	0,87	0,88	0,91
Σουηδία	0,97	1,01	1	1	0,98

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από τη Eurostat

Όσον αφορά τα ποσοστά γονιμότητας για τις δυο βασικές ηλικιακές ομάδες ανά χώρα, αρχικά γίνεται αντιληπτό από τον Πίνακα 4 και τον Πίνακα 5 ότι σε όλες τις χώρες οι ηλικίες 30-39 έχουν υψηλότερα ποσοστά, με εξαίρεση τη Γαλλία. Επίσης, παρατηρείται ότι σε χώρες του ευρωπαϊκού νότου, όπως για παράδειγμα στην Ελλάδα, η γονιμότητα των 20-29 ετών μειώνεται σταδιακά (Πίνακας 4) τη στιγμή που η γονιμότητα των 30-39 ετών παρουσιάζει αυξομειώσεις και σημειώνει αισθητή μείωση το 2013 (Πίνακας 5). Αντιθέτως, στις υπόλοιπες χώρες σημειώνεται μεν μείωση στα ποσοστά γονιμότητας των νέων, αλλά υπάρχει αντίστοιχη αύξηση στα ποσοστά της ηλικιακής ομάδας 30-39. Παραδείγματος χάριν, στην Αυστρία τα ποσοστά γονιμότητας για την ηλικιακή ομάδα των 20-29 ετών από 0,63 το 2007

μειώθηκαν σε 0,56 το 2015 (Πίνακας 4). Αντίστοιχα, την ίδια χρονική περίοδο τα ποσοστά γονιμότητας για τα 30-39 έτη ήταν 0,67 και 0,83 (Πίνακας 5). Εξάιρεση αποτελεί η Σουηδία.

6. Συμπεράσματα

Παρατηρώντας τα στοιχεία που προέκυψαν από την ανάλυση των δεδομένων τα οποία αφορούν τη γονιμότητα σε επιλεγμένες χώρες της Ευρώπης, είναι εμφανείς κάποιες ομοιότητες μεταξύ ορισμένων χωρών με παρόμοια χαρακτηριστικά. Βλέπουμε ότι όλες οι χώρες του Ευρωπαϊκού νότου που υπάρχουν στο δείγμα μας (Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία, Πορτογαλία) παρουσιάζουν μείωση των ποσοστών του Δείκτη ολικής γονιμότητας μετά το 2008, μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης δηλαδή. Στις συγκεκριμένες χώρες τα ποσοστά γονιμότητας αυξήθηκαν σημαντικά πριν την κρίση, ως απόρροια γεννήσεων που δεν είχαν πραγματοποιηθεί κατά τα προηγούμενα χρόνια και αναβλήθηκαν για αργότερα (Kotzamanis, Baltas & Kostaki, 2017; Sobotka, Skirbekk & Philipov, 2010). Η εμφάνιση της οικονομικής ύφεσης, όμως, είχε ως αποτέλεσμα τα ποσοστά αυτά να επανέλθουν στα πολύ χαμηλά επίπεδα που παρατηρήθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1990. Την ίδια στιγμή, παρατηρούμε τα ποσοστά του Δείκτη ολικής γονιμότητας των χωρών της δυτικής και κεντρικής Ευρώπης (Γερμανία, Γαλλία, Ελβετία, Αυστρία) να μην επηρεάζονται αρνητικά κατά την περίοδο μετά το 2008, στα οποία μάλιστα υπάρχει άυξηση, με εξαίρεση τη Γαλλία. Η εκπρόσωπος της Σκανδιναβίας, Σουηδία, επίσης δείχνει να μην επηρεάζεται ιδιαίτερα μετά το 2008, καθώς υπάρχει μια μείωση των ποσοστών της μετά το 2010, η οποία ωστόσο είναι αρκετά μικρή. Γενικότερα, σύμφωνα με τα ποσοστά του Δείκτη ολικής γονιμότητας, οι χώρες του δείγματος χαρακτηρίζονται ως χώρες με πολύ χαμηλή γονιμότητα, δηλαδή με ποσοστά 1,5 γεννήσεις ανά γυναίκα ή και λιγότερο. Εξαίρεση αποτελεί η Σουηδία και η Γαλλία, οι οποίες χαρακτηρίζονται ως χώρες με μετρίως χαμηλή γονιμότητα, δηλαδή με 1,7-2 γεννήσεις ανά γυναίκα (McDonald, 2002). Αν συνυπολογιστεί σε αυτό το σημείο το γεγονός ότι για την πλήρη ανανέωση του πληθυσμού έτσι ώστε αυτός να μείνει σε σταθερά επίπεδα με το πέρασμα των ετών χρειάζονται ποσοστά γονιμότητας στο 2,1 (Χατζηγιαννακού, 2016), είναι εμφανές το μέγεθος του προβλήματος.

Επιπροσθέτως, παρατηρείται διαφορά και όσον αφορά τα ποσοστά γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα ανάμεσα στις χώρες του νότου και στις υπόλοιπες χώρες. Πιο συγκεκριμένα, στις χώρες του ευρωπαϊκού νότου παρατηρείται μείωση των ποσοστών γονιμότητας των νέων (20-29 ετών) κατά την περίοδο της κρίσης χωρίς να υπάρχει η ανάλογη αύξηση στις μεγαλύτερες ηλικίες, όπως συμβαίνει στις υπόλοιπες χώρες. Αυτό το γεγονός υποδεικνύει μια τάση ενός μέρους του πληθυσμού

των χωρών που βρίσκονται σε οικονομική ύφεση να εγκαταλείψει την προοπτική της τεκνοποίησης και όχι απλώς να την αναβάλλει προσωρινά. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα ποσοστά γονιμότητας των νέων φαίνεται να επηρεάζονται εντονότερα από την οικονομική κρίση, καθώς τα σχέδια σχετικά με την τεκνοποίηση είναι πιο εύκολα διαχειρίσιμα σε αυτές τις ηλικίες από ότι στις μεγαλύτερες ηλικίες που πλησιάζουν τα βιολογικά όρια γονιμότητας (Goldstein, Kreyenfeld, Jasilioniene & Orsal 2013). Γεγονός είναι, πάντως, ότι στο σύνολο των χωρών που μελετήθηκαν τα υψηλότερα ποσοστά γονιμότητας συγκεντρώνει η ηλικιακή ομάδα των 30-39 ετών, το οποίο δείχνει μια τάση των περισσότερων γυναικών να τεκνοποιούν σε αυτήν την περίοδο της ζωής τους.

Παρά τις πολλές και σημαντικές διαφορές που παρατηρήθηκαν με βάση τα δεδομένα που αναλύθηκαν παραπάνω, υπάρχει και ένα στοιχείο, το οποίο είναι κοινό για όλες τις χώρες που αναλύθηκαν και αποτελεί χαρακτηριστικό των σύγχρονων κοινωνιών και του σύγχρονου τρόπου ζωής. Το στοιχείο αυτό είναι η αύξηση της μέσης ηλικίας των γυναικών που γίνονται μητέρες με την πάροδο των ετών και παρατηρείται σε όλες τις χώρες που επιλέχθηκαν, ανεξάρτητα με το οικονομικό τους υπόβαθρο. Ο σύγχρονος τρόπος ζωής στην κοινωνία του καπιταλισμού και οι εργασιακές συνθήκες ωθούν τις γυναίκες στο να δώσουν μεγαλύτερη βαρύτητα στην καριέρα τους, παραμελώντας το μητρικό τους ένστικτο. Η σύγχρονη γυναίκα αναβάλλει τη μητρότητα για όλο και μεγαλύτερο χρονικό διάστημα, εξαντλώντας τα βιολογικά της περιθώρια. Επιπλέον, οι εργοδότες αντιμετωπίζουν τη μητρότητα ως κόστος, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τις εργαζόμενες. Σε αυτό το σημείο πρέπει να τονιστεί η σημασία των κυβερνητικών πολιτικών και παροχών της εκάστοτε χώρας προς τις εργαζόμενες μητέρες (Matysiak & Vignoli, 2008), καθώς στη Σουηδία όπου το κράτος πρόνοιας είναι αρκετά ανεπτυγμένο παρατηρείται αύξηση μόλις 1,23% στη μέση ηλικία τεκνοποίησης κατά την περίοδο 2007-2015, ενώ την ίδια περίοδο η Πορτογαλία είχε αύξηση κατά 5,04% (Πίνακας 2). Αν και υπάρχει αύξηση της μέσης ηλικίας τεκνοποίησης σε όλες τις χώρες, η μεταβολή είναι εντονότερη στις χώρες που βρίσκονται στη σκιά της οικονομικής κρίσης.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα από την επεξεργασία των δεδομένων που πραγματοποιήθηκε στην παρούσα διπλωματική εργασία, είναι εμφανής μια τάση αντιστρόφως ανάλογης συσχέτισης μεταξύ γονιμότητας και οικονομίας. Αν και το δείγμα είναι μικρό και δεν είναι δυνατόν να γίνουν γενικεύσεις, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η οικονομική κρίση δείχνει να επηρεάζει αρνητικά τη γονιμότητα. Η

ανασφάλεια που προκαλείται στους ανθρώπους οι οποίοι ζουν σε ένα περιβάλλον οικονομικής ύφεσης αποτελεί τροχοπέδη ως προς την αναπαραγωγική τους συμπεριφορά (Ταπεινός, 2002; Τσαούσης, 2006; Goldstein, Kreyenfeld, Jasilioniene & Orsal 2013; Kotzamanis, Baltas & Kostaki, 2017). Βέβαια, ο οικονομικός παράγοντας επηρεάζει τη γονιμότητα και με διαφορετικούς τρόπους. Για παράδειγμα, η αύξηση της μέσης ηλικίας των γυναικών που προβαίνουν στη μητρότητα είναι απόρροια του καπιταλισμού που διέπει τις σύγχρονες κοινωνίες.

Πηγές-Βιβλιογραφία

Πηγές

Ηλεκτρονικές διευθύνσεις

Αρχεία για τις γεννήσεις ανά ηλικία: Population and social conditions/ Demography and migration/ Fertility rates by age [demo_frate], Eurostat 2017, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_frate&lang=en (Πρόσβαση στις 20/10/2017).

Αρχεία για τον πληθυσμό ανά ηλικία: Population/ Population on 1 January by age and sex [demo_pjan], Eurostat 2017, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_pjan&lang=en (Πρόσβαση στις 22/10/2017).

Butler, T. (2014). *What really happened to Bear Stearns?* Διαθέσιμο σε: <http://www.silverseek.com/commentary/what-really-happened-bear-stearns-12942>

Kingsley, P. (2012). *Financial crisis: timeline. The financial crisis, five years on: how the world economy plunged into recession.* Διαθέσιμο σε: <http://www.theguardian.com/bussiness/2012/aug/07/credit-crunch-boom-bust-timeline>

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Βασιλάκης, Ν. (2013). *Παγκόσμια κρίση και διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις: θεσμική αλλαγή στην Ε.Ε. και την Ελλάδα.* Πτυχιακή εργασία, Ηράκλειο: Τ.Ε.Ι. Κρήτης.

Μπάγκαβος, Χ. (2003). *Δημογραφικές Μεταβολές, Αγορά Εργασίας και Συντάξεις στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση.* Αθήνα: Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης και Κοινωνικής Πολιτικής - Gutenberg.

Ρετουνιώτη, Μ. (2016). *Το εκπαιδευτικό επίπεδο των γυναικών ως παράγοντας που επηρεάζει τη γονιμότητα στις Σκανδιναβικές χώρες, στην Τουρκία και τη Σλοβακία.* Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Ταπεινός, Φ. (2002). *Δημογραφία.* Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

Τσαούσης, Δ. Γ. (2006). *Κοινωνική Δημογραφία.* Αθήνα: Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης και Κοινωνικής Πολιτικής - Gutenberg.

Τσίμπος, Κ. Χ. (2008). *Εισαγωγή στην πληθυσμιακή γεωγραφία.* Αθήνα: Σταμούλη.

- Χατζή, Δ. Α. (2014). *Η οικονομική κρίση στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. Πτυχιακή εργασία, Αθήνα: Τ.Ε.Ι. Πειραιά.
- Χατζηγιαννακού, Κ. (2016). *Η αναπαραγωγική συμπεριφορά των αλλοεθνών και η συμβολή τους στο συνολικό δείκτη γονιμότητας στις χώρες Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Σουηδία, Δανία και Γερμανία, για την περίοδο 2009-2013*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Χριστοφόρου, Β. (2011). *Η χρηματοπιστωτική κρίση και η εποπτεία των χρηματαγορών*. Διατριβή, Μ. Sc. Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών.

Ξενόγλωσση

- Anderson, A. B. (2015). *World Population Dynamics an introduction to demography*. United States of America: Pearson Education.
- Becker, G. S. (1960). *An economic analysis of fertility*. National Bureau Committee for Economic Research. New York, NY: National Bureau of Economic Research, distributed by Columbia University Press.
- Becker, G. S. (1981). *A Treatise on the Family*. Cambridge- Londres, Harvard University Press.
- Davis, K. & Blake, J. (1956) *Social Structure and Fertility: An Analytic Framework*. *Economic Development and Cultural Change* 4, no. 3: 211-235.
- Easterlin, R. A. (1961). *The American Baby Boom in Historical Perspective*. *American Economic Review* 51 (5).
- Goldstein, J., Kreyenfeld, M., Jasilioniene, A. & Orsal, D.K. (2013). *Fertility reactions to the 'Great Recession' in Europe: Recent evidence from order-specific data*. *Demographic research*. Volume 29, Article 4, Pages 85-104.
- Kotzamanis, B., Baltas, P. & Kostaki, A. (2017). *The trend of period fertility in Greece and its changes during the economic recession*. *Population Review*. Volume 56, Number 2.
- Matysiak, A. & Vignoli, D. (2008). *Fertility and women's employment: A meta-analysis*. *European Journal of Population*, 24:363–384.
- McDonald, P. (2002). *Low fertility: unifying the theory and the demography*. Paper prepared for session 73, Future of Fertility in Low Fertility Countries, 2002 Meeting of the Population Association of America. Atlanta: 2002.
- Sobotka, T., Skirbekk, V. & Philipov D. (2010). *Economic recession and fertility in the developed world. A literature review*. European Commission (Demography Network of the European Observatory on the Social Situation and Demography).

Zamora-Kapoor, A. & Collen, X. (2014). *The effects of the crisis: Why Southern Europe?* American Behavioral Scientist, 2014. Volume 58(12). SAGE Publications.